

Звіт про перевірку схожості тексту Oxsico

Назва документа:
SZAKDOLGOZAT (1)_merged.pdf

Ким подано:
Ерік Марусич

Дата перевірки:
2024-05-21 19:03:48

Дата звіту:
2024-05-21 19:49:12

Ким перевірено:
I + U + DB + P + DOI

Кількість сторінок:
55

Кількість слів:
13746

Схожість 2%	Збіг: 26 джерела	Вилучено: 23 джерела
Інтернет: 24 джерела	DOI: 0 джерела	База даних: 0 джерела
Перефразовування 0%	Кількість: 21 джерела	Перефразовано: 420 слова
Цитування 6%	Цитування: 56	Всього використано слів:
Включення 0%	Кількість: 0 включення	1646 Всього використано слів: 0
Питання 0%	Замінені символи: 0	Інший сценарій: 1 слова

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра історії та суспільних дисциплін

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
ВЕТЕРАНИ ТА ІНВАЛІДИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В БЕРЕГОВІ
У МІЖВОЄННОМУ ПЕРІОДІ

Бакша Беттіна Ернестівна
Студентка IV-го курсу
Освітня програма: «Середня освіта (Історія)»
Ступінь вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № _____ / 2022

Науковий керівник: **САКАЛ І.І.**
кандидат історичних наук, доцент кафедри

Завідувач кафедрою:

Чотарі Юрій Юрійович
доктор філософії, доцент

Робота захищена на оцінку _____, «___» _____ 20__ року

Протокол № __ /20__

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра історії та суспільних дисциплін

ВЕТЕРАНИ ТА ІНВАЛІДИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В БЕРЕГОВІ
У МІЖВОЄННОМУ ПЕРІОДІ

Кваліфікаційна робота
Ступінь вищої освіти: бакалавр

Виконавець: студентка IV-го курсу
Бакша Беттіна Ернестівна
Освітня програма: «Середня освіта (Історія)»

Науковий керівник: **САКАЛ І.І.**
кандидат історичних наук, доцент кафедри

Рецензент: Чотарі Ю.Ю, к.і.н., доцент

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Történelem és Társadalomtudományi Tanszék

I. VILÁGHÁBORÚS VETERÁNOK ÉS HADIROKKANTAK
BEREGSZÁSZBAN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Szakdolgozat
Képzési szint: alapképzés

Készítette: Baksa Bettina

IV. évfolyamos hallgató

Képzési program: Középiskolai oktatás (történelem)

Témavezető: Dr. Szakál Imre

PhD, docens

Recenzens: Csatáry György, PhD, docens

Beregszász

2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	5
1.1. Зміни пов'язані з харчуванням та роботою	5
1.2. Вплив Першої світової війни на охорону здоров'я, військову допомогу та соціальну політику	7
РОЗДІЛ II. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СИТУАЦІЯ ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ УГОРЩИНИ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ	11
2.1. Етнічний склад та чисельність населення сучасного Закарпаття у 1918-1938 роках	11
2.2. Економічне становище Закарпаття за часів першої Чехословацької республіки	14
РОЗДІЛ III. БЕРЕГОВЕ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ	18
3.1. Берегове з осені 1918 року до підписання Тріанонського мирного договору	18
3.2. Берегове в період Чехословаччини	22
РОЗДІЛ IV. ДОСВІД НА ЛІНІЇ ФРОНТУ	25
РОЗДІЛ V. ЧЕХОСЛОВАЦЬКА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА	30
5.1. Соціальна політика Чехословаччини між 1918 і 1938 роками	30
5.2. Соціальна політика та становище ветеранів війни	31
РОЗДІЛ VI. СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ БЕРЕГОВА ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	35
РОЗДІЛ VII. ТРИВАЛА СПАДЩИНА ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В БЕРЕГОВОМУ	39
ÖSSZEGZÉS	45
РЕЗЮМЕ	47
FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉKE	49

TARTALOMJEGYZÉK	
BEVEZETÉS	3
I. FEJEZET. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ TÁRSADALMI KÖVETKEZMÉNYEI	5
1.1. Élelmezéssel és munkával kapcsolatos változások	5
1.2. Az első világháború hatása az egészségügyre, a hadigondozásra és a szociálpolitikára	7
II. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI HELYZETE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT	11
2.1. A mai Kárpátalja etnikai összetétele és népességszáma 1918-1938 között	11
2.2. A mai Kárpátalja gazdasági helyzete az első Csehszlovák Köztársaság idején	14
III. FEJEZET. BEREGSZÁSZ A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT	18
3.1. Beregszász 1918 őszétől a trianoni békeszerződés aláírásáig	18
3.2. Beregszász a csehszlovák érában	22
IV. FEJEZET. TAPASZTALATOK A FRONTVONALON	25
V. FEJEZET. CSEHSZLOVÁK SZOCIÁLPOLITIKA	30
5.1. Csehszlovákia szociálpolitikája 1918-1938 között	30
5.2. A háborús veteránok szociálpolitikája és helyzete	31
VI. FEJEZET. BEREGSZÁSZ SZOCIÁLIS HELYZETE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN	35
VII. FEJEZET. AZ I. VILÁGHÁBORÚ MARADANDÓ ÖRÖKSÉGE BEREGSZÁSZBAN	39
ÖSSZEGZÉS	45
PE3HROME	47
FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉKE	49

BEVEZETÉS

A szakdolgozatom témája „*I. világháborús veteránok és hadirokkantak Beregszászban a két világháború között*”. A választásom azért esett erre a témára, mivel szerettem volna megbizonyosodni a saját munkám által arról, hogy milyen volt az első világháborús veteránoknak és hadirokkantaknak a társadalmi helyzete, valamint szociális segélyezése. A téma aktuális, mivel nagyon kevés az olyan jellegű kutatás, amely a Beregszászban élt háborúból visszatérteknek a történetére fókuszál.

Kutatásom objektuma az első világháború. Számos konferencia, tanulmánykötet és önálló munka foglalkozott új megközelítésben a háború előzményeivel, eseménytörténetével és következményeivel katonai, gazdasági, valamint politikai- és társadalomtörténeti vonatkoztatásban is. A hadszíntér mellett azonban a térségünkben élt kiszolgált katonák és hadirokkantak helyzetére összpontosító kutatások még váratnak magukra.

Célom, hogy bemutassam a világháborúból visszatérteknek a szociális segélyezését, valamint választ keressek arra a kérdésre, hogy milyen volt a szűkebb közösségen belüli társadalmi helyzetük. A források lehetővé teszik továbbá, hogy betekintést nyerjünk abba, hogy ők hogyan emlékeznek vissza a „Nagy háborúra”. Feladatom, hogy meghatározzam azokat a tényeket, amelyek a kutatásom objektumára hatnak.

Szakdolgozatom hét fejezetből áll, amelyek mindegyike a két világháború közötti időszak különböző aspektusait és következményeit vizsgálja. Az I. fejezetben az első világháborúból eredő mélyreható társadalmi következményeket vizsgáltam meg. A II. fejezet Északkelet- Magyarország gazdasági és társadalmi viszonyaira összpontosít a két világháború közötti időszakban. A III. fejezet Beregszászra, egy konkrét településre nagyít rá, hogy megvizsgálja annak egyedi társadalmi dinamikáját és átalakulását a két világháború közötti időszakban. A

IV. fejezetben a frontról hazatérő veteránok tapasztalatait ismertetem. Az V. fejezet a csehszlovákiai szociálpolitikára irányítja a figyelmet, a kormányzati beavatkozásokat, a jóléti programokat és azok lakosságra gyakorolt hatásait vizsgálva. A korábbi fejezetekben lefektetett kontextuális alapokra építve a VI. fejezet a két világháború közötti Beregszász szociálpolitikájának árnyalt elemzését nyújtja. Végül a VII. fejezet a beregszászi I. világháborús emlékművet vizsgálja, feltárva annak jelentőségét, építését és emlékezési gyakorlatát, betekintést nyújtva a kollektív emlékezetbe és identitásba.

Munkám során a magyar és külföldi szakirodalmakat, újságcikkeket, Internetet, levéltári dokumentumokat, valamint a tanulmányaim során szerzett ismereteimet használtam fel. A következő szakirodalmak nyújtottak a legtöbb segítséget: Tomka Béla (2015): Az első világháború következményei Magyarországon, Gyáni Gábor – Kövér György (2003): 7 Magyarország társadalomtörténete, Bódy Zsombor (2013): Magyarország társadalomtörténete a két világháború között. Levéltári dokumentumok közül pedig, a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban található 108-as fond iratanyaga nyújtotta a legtöbb segítséget, amelyben a világháborúban részt vett személyek kérdőívei találhatók.

Remélem, hogy ez az elemzés a témám iránt érdeklődő olvasó számára egyfajta összefoglalást, iránymutatást adhat.

I. FEJEZET. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ TÁRSADALMI KÖVETKEZMÉNYEI

Az első világháború alatt a társadalom alá-, fölé-, és mellérendeltségi viszonyai alig változtak. Az osztálykülönbségek jelentős változás nélkül fennmaradtak. A háború ráadásul a hátszágban is éreztette hatását, súlyosbította a gazdasági küzdelmeket, növelte a lakosság segélyfüggőségét, és megnövelte a jóléti juttatásokat igénybe vevők számát. Bár a társadalom kezdetben támogatta az 1914-ben még gyors leforgásúnak remélt háborút, a közvélemény fokozatosan megváltozott a háború elhúzódása és a növekvő nehézségek miatt.

1.1. Élelmezéssel és munkával kapcsolatos változások

A háború idején a mezőgazdasági termelés jelentősen visszaesett, amit az élelmiszerárak erőteljes emelkedése és a reálbérek csökkenése kísért. A közellátásra nehezedő terhek enyhítése érdekében felső határt állapítottak meg az alapvető élelmiszerek és szükségleti cikkek árára. A lakosság számára azonban jelentős kihívást jelentett, hogy a következő években folyamatosan emelkedtek az egyéb élelmiszerek árai. Például egy kilogramm marhahús ára az 1914-es 2 koronáról 1918-ra 11 koronára emelkedett, ami ötszörös növekedést jelentett az 1914-es árhoz képest. Hasonlóképpen, a háború végére a sertéshús ára tizenkétszeresére, 25 koronára emelkedett. A kenyér- és gabonatermelés 1916-ra a háború előtti termelés kétharmadára csökkent, 1918-ra pedig tovább, a felére esett vissza.¹

Az Osztrák-Magyar Monarchia katonai kiadásai elérték a 110 milliárd koronát. A belföldi és külföldi kereskedelmi és jegybanki hitelek egyre korlátozottabb felhasználása mellett a monarchia kormányai 1914 novembere és 1918 júliusa között összesen 18,5 milliárd korona értékben hadikölcsönkötvényeket bocsátott ki a pénzügyi források növelésére. A katonai kölcsön előfizetését állami propagandatevékenység is támogatta, amelyben tekintélyes személyek (például színészek) vettek részt.²

¹ Badok Gergely: „Háborús hétköznapiak-mindennapi élet az első világháborús Magyarországon”. Forrás: <https://www.clioinstitute.hu/single-post/2018/05/15> (Letöltés: 2023.11.18.)

² Badok Gergely: „Háborús hétköznapiak-mindennapi élet az első világháborús Magyarországon”. Forrás: <https://www.clioinstitute.hu/single-post/2018/05/15> (Letöltés: 2023.11.18.)

A növekvő költségek miatt 1915 tavaszán Budapesten megkezdődött a kenyérjegyek kibocsátása, amelyet 1916-ban a legtöbb élelmiszerre kiterjesztettek. 1916 decemberétől kezdve a cukor, kávé és a szappan kizárólag ilyen utalványokon keresztül volt beszerezhető, majd 1917 júniusában a rizs és a vaj is csatlakozott a listához. A lassú bürokratikus ügyintézés és az elosztást szabályozó intézmények, bizottságok működésének nehézkessége csak tovább nehezítette az étkeztetést. Az 1916-ban bevezetett felhatalmazás, amely lehetővé tette, hogy szinte mindenkit, aki otthon maradt, besorozhassanak úgynevezett „közérdekű munkára”, a lakosság körében ellenszenvet váltott ki. Ezzel párhuzamosan a rekvirálás rutinszerűvé vált, ami arra kényszerítette a gazdákat, hogy az állam által diktált árakon szállítsák a terményeket és az állatállományt. Ennek következtében a termelés tovább csökkent, amit féktelen infláció és a bérek csökkenése kísért. A háborút követően a köztisztviselők reálbére 67%-kal, az ideiglenes munkásoké 54%-kal, a gyári munkásoké pedig közel 50%-al esett vissza a békeidőhöz képest.³

A hadviselés következményei következetesen szükségessé tették a speciális segítségnyújtást, ami a konfliktus sújtotta országok számára szinte elviselhetetlenül megnövelte a terhelést. Az

I. világháború idején az állam nagymértékben foglalkozott a termeléssel, ezt bizonyítja az 1914. évi L. törvénycikk is: *„A minisztérium az 1. §-ban megjelölt cikkek termelésével, előállításával, feldolgozásával vagy forgalomba hozatalával foglalkozó üzemek birtokosait kötelezheti, hogy üzemüket a minisztérium által megjelölt módon folytassák vagy a személyzettel együtt használatra átengedjék. A minisztérium elrendelheti különösen, hogy a malomvállalatok csak egyes meghatározott minőségű lisztfajtákat állítsanak elő, valamint azt is, hogy búza- és rozsliszt csak más termények őrlményével keverten legyen forgalomba hozható. Ez utóbbi esetben a minisztérium a keverés arányát is megállapíthatja. A kevert liszt csak e minőségének és a keverés arányának feltüntetésével hozható forgalomba.”*⁴

A jövedelem nagyságát illetően a kor a havi kétszáz pengőt emlegette, mint középosztály létminimumát. Érdekes azonban megjegyezni, hogy ez elsősorban az egyénekre vonatkozott;

³ Badok Gergely: „Háborús hétköznapiak-mindennapi élet az első világháborús Magyarországon”. Forrás: <https://www.clioinstitute.hu/single-post/2018/05/15> (Letöltés: 2023.11.18.)

⁴ 1914. évi L. törvénycikk a háború esetére szóló kiviteles intézkedésekről alkotott 1912: LXIII. törvénycikknek és a hadiszolgáltatásokról szóló 1912: LXVIII. TÖRVÉNYCIKKNEK Kiegészítéséről: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=91400050.TV&targetdate=&printTitle=1914.+%C3%A9viL.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (Letöltés :2023.11.18)

egy család havi kétszáz pengőből nem tudta fenntartani magát. A munkások jellemzően napi bért kaptak, amelyet a hét végén, általában szombatonként osztottak ki.⁵

Az ipari munkaerő belső működése jelentős változásokon ment keresztül. A szakmunkások egykor a munkaerőnek nagyjából a felét tették ki, ez az arány azonban idővel csökkent. Míg a kisiparban túlnyomórészt szakmunkásokat alkalmaztak, addig a feldolgozóiparban a dualizmus végére a munkásoknak már csak a 40%-a volt szakképzett. Ezt az eltolódást elsősorban a könnyűipar két világháború közötti viszonylag gyors bővülésének tulajdonították, amely kevesebb munkást igényelt. Ezzel párhuzamosan jelentősen nőtt a nők aránya a munkaerőben. A nők 1910-ben a munkavállalók 13%-át tették ki, ez az arány 1940-re 23%-ra emelkedett, és a többségük szakképzetlen munkakörben dolgozott. Ráadásul a munkaerőn belül határozott polarizáció volt tapasztalható: a munkavállalók közel fele 500 főnél is többet foglalkoztató ipari létesítményben dolgozott, viszont a másik oldalon szintén nagyon sokan dolgoztak a gyári szintet el sem érő kis műhelyekben.⁶

1.2. Az első világháború hatása az egészségügyre, a hadigondozásra és a szociálpolitikára

Magyarországon 1918-ra a háború előtti szociálpolitikai vívmányok összeomlottak, és az egészségügyi rendszer elérte mélypontját. Az elcsatolt területekről érkező menekültek beáramlása, a növekvő munkanélküliség, valamint az elszegényedettek és hajléktalanok növekvő száma azonnali fellépést tett szükségessé. A szörnyű körülmények számos fertőző betegség megjelenéséhez és elszaporodásához vezettek.⁷ Sürgető igény mutatkozott új egészségügyi létesítmények építésére. Az elkövetkezendő tíz évben ötven új kórház épült, ez a kórházi ágyszám tekintetében tízezer új ágyat jelentett. Tekintve a háború utáni gazdasági helyzetet, a kórházfejlesztésre fordított összegek arányaikban igen jelentősek voltak, de még így sem tudták a szükségleteket kielégíteni. Főleg a világgazdasági válság alatt, - az

⁵ Bódy Zsombor: Magyarország társadalomtörténete a két világháború között. A PPKE BTK társadalomtudományi BA szakok jegyzete. Budapest, 2013. 54.

⁶ Bódy, 2013, 58.

⁷ Dr. Weinoffer Judit: A katona-egészségügy szerepe a rehabilitáció XX. századi fejlődésében. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2017, 76. <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12378/ertekezes.pdf;jsessionid=B925F36F91FAD35CAA8B34457BAFB4F3?sequence=1> (Letöltés: 2023. 11. 26.)

elszegényedés növelte a betegségek számát, és a szociális problémák jelentős része is a kórházakon csapódott le,- nőtt a zsúfoltság, rosszabbodtak a kórházi körülmények.⁸

Az első világháború után a katona-egészségügyet a csökkentett katonai állomány méreteihez igazították.⁹ 1922-ban született egy rendelkezés, amely a sérültek ellátásának, szállításának, osztályozásának részleteit tartalmazta. A katona egészségügy fejletlensége miatt, ezek az elvi utasítások, éles helyzetben, csak jelentős ellentmondással valósulhattak meg. „*A kiképzettség, a szakértelem, a szervezetség és a felszerelés hiányát később a frontra csak a rögtönzés és a hősi helytállás kompenzálhatta, így még jobban felértékelődött az a hazai katona egészségügyi oktatás, amely a nagyhatalmak és a környező államok ilyen irányú képzéséhez képest igen szerénynek volt mondható.*”¹⁰ Katona-egészségügy szempontjából a két világháború között főleg az I. világháború tapasztalatainak az értékelése zajlott. Éppen az első világháborús tapasztalatok mutatták meg, hogy a műtéti beavatkozás eldönti a beteg további sorsát.¹¹

A szociális segélyezés egyik alapköve a haditámogatás volt. A harcterről hazatérő sebesült és munkaképtelen katonák ellátása és gyógyulásának segítése alapvető feladat volt. 1917-ben rendeletet hoztak, amely meghatározta azokat a feladatköröket, amelyeket a pártfogók, gondozók voltak hivatottak elvégezni.¹² A hadigondozás az I. világháború alatt, különösen gróf Tisza István miniszterelnöksége idején került előtérbe, amikor a kormány úgy döntött, hogy az államnak felelősséget kell vállalnia a hadirokkantak, özvegyek és árvák gondozásáért. Ezt a kérdést az Országos Hadigondozó Hivatal létrehozásával oldották meg. A hadigondozás lényege az volt, hogy következetes segítséget nyújtson a háború által súlyosan érintett valamennyi személynek. A hadirokkantak gondozásának kezdeti fókusza a megelőzésre irányult, célja a fogyatékosságok minimalizálása volt. Tekintettel a csonkán maradt katonák jelentős számára, a végtagpótlás létfontosságú szempontként jelent meg. Az Országos Hadigondozó Hivatal biztosította, hogy minden rokkant katona szükség esetén protézist kapjon, megkönnyítve ezzel a munkába való visszatérésüket. Az átfogó cél az volt, hogy az egyéneket korábbi foglalkozásukba vagy legalábbis a kapcsolódó területeken tartsák meg. Azoknak a rokkantaknak a számára, akiket nem lehetett önállósítani, úgynevezett kitelepítési

⁸ Dr. Weinhoff Judit, 2017,77.

⁹ Dr. Weinhoff Judit, 2017, 78.

¹⁰ Dr. Weinhoff Judit, 2017,83.

¹¹ Dr. Weinhoff Judit, 2017,84.

¹² Pik Katalin: A szociális munka története Magyarországon (1817-1990). Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 2001, 157.

telepeket hoztak létre. Ennek közelében a rokkantak családi házat kaphattak kerttel és emellett közös munkájuk révén megélhetésük is biztosítva volt.¹³

A hadiözvegy gondozás bizonyos mértékben elmaradottabb volt, mint a rokkantgondozás, másrészt könnyebb feladat is volt, mivel a hadiözvegyek általában egészséges munkaképes egyének voltak. A hadirokkantakéhoz hasonló elven működött a vagyonrendezés. A hadigondozottak e rétege számára úgynevezett karitatív műhelyeket létesítettek.¹⁴ Az Országos Hadigondozó Hivatal helyzete a hadiárvak gondozása szempontjából kedvezőbb volt, mivel az volt a tapasztalat, hogy az árvák nagy része-mivel a hősi halált halt katonák nagy része fiatalabb korosztályhoz tartozott-csak félárva lett, tehát anyjuk élt. Ez az arány legalább 90%-os volt. Így legfeljebb 10%-ra tehető azok száma, akiknek elhelyezését az Országos Hadigondozó Hivatal családi körön kívül kényszerült megoldani. Nehezebb helyzetbe kerültek azonban azok a hadiárvak, akik gyám nélkül maradtak. Számukra az Országos Hadigondozó Hivatal részben maga szervezett árvaházakat, részbe pedig már meglévő árvaintézményekkel kötött megállapodásokat, hogy ezekbe az intézményekbe az árvákat felvegyék.¹⁵

A megélhetés nehezedésével a rászorulókat segítő szervezetek mellett felértékelődött az állam és a segélyek szerepe. Budapesten és több vidéki városban népsegítő iroda alakult. Feladatai között voltak többek között: a tanácsadás, itt lehetett panasszal élni az élelmiszeruzsora ellen, segítettek a munkához jutáshoz, vonatjegyeket szerezhettek a rászorulók munkavállaláshoz vagy a családtagjaik látogatásához.¹⁶

A fővárosban például többféle segélyért lehetett folyamodni. Az eseti támogatás (legfeljebb 40 korona) mellett volt állandó segély (havi 15 korona), kiutalhattak természetbeni segélyt (élelmiszerek, ruha, tüzelő), valamint kisebb kölcsönt is folyósíthattak az igénylőnek. Gondoskodtak a gyermekek napközi otthoni ellátásáról, segítettek a kérelmezőnek munkát találni valamelyik foglalkoztató műhelyben, vagy felvételt nyerni szeretetházban, szegényházba, de ide tartozott a népkonyhai jegy, szükséglakás kiutalása, továbbá a szegény betegeknek járó ingyenes orvosi (szülészeti) és gyógyszerellátás is.¹⁷ Az 1914-ben megalakult Hadbavonultak Családjainak Országos Segélyező Bizottsága volt felelős a bevonult katonák

¹³ Suba János: Az Országos Hadigondozó Hivatal. Rendvédelem-történeti Füzetek, 2010, (XVIII. évf.), 21.sz. 123.http://epa.oszk.hu/02100/02176/00007/pdf/RTF_21_123-139.pdf (Letöltés: 2023.11.26.)

¹⁴ Suba János, 2010, 124.

¹⁵ Suba János, 2010, 125.

¹⁶ Pik, 2001, 150.

¹⁷ Pik, 2001, 142-144.

családjainak segélyezéséért. Feladatai közé tartozott a tanácsadás, kölcsönök nyújtása, szegénygondozás és gyermekvédelem is.¹⁸

Az első világháború idején a gyermekvédelem létfontosságú volt. A segélyek nem korlátozódtak a háborús árvákra. Különleges jelentőséggel bírt az Országos Stefánia Egyesület, amely 1915-ben alakult társadalmi szervezetként a várandóság, a gyermekgondozás, az újszülöttek, a csecsemők és kisgyermekesek védelmére. Fennállásának második évében megkezdték saját országos hálózat létrehozását az egészségügyi, szociális és oktatási tevékenységek szélesebb körű megvalósítása érdekében. 1917-ben az anyák és csecsemők védelme országos feladattá vált, és ennek az egyesületnek a feladatkörébe került.¹⁹ A támogatásra szoruló gyermekes családok helyzetének javítása érdekében nyújtott segítséget az 1906-ban alapított Országos Gyermekvédő Liga „*pénzsegély, ruha-cipő segély, jogvédelem, hadigondozás, a hadbavonultak, a sebesültek és családjaik kapcsolattartásának elősegítése (...), örökbefogadások bonyolítása*” révén.²⁰ Az örökbefogadások megkönnyítése érdekében a gyámhatóság jóváhagyhatta oly esetekben is a gyermek gyámság alá vételét, melyekben a gyámságot szabályozó jogforrásban kitételek egyike hiányzott.²¹

¹⁸ Pik, 2001, 155.

¹⁹ Kiss László: Egészség és politika – az egészségügyi prevenció Magyarországon a 20. század első felében. Korall, 2004, (IV. évf.), 17. sz. 110-111.Bo

²⁰ Pik, 2001, 165.

²¹ 1.106./1915.M.E.SZ. kiskorú gyermek örökbefogadásának megkönnyítéséről a háborús események által indokolt esetekben.

II. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI HELYZETE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A mai Kárpátalja területe a történelmi Ung, Ugocsa, Bereg, és Máramaros vármegyéket foglalta magába, amelyek 1919-ben Csehszlovákia kötelékébe kerültek. A terület Magyarország északkeleti határvidékét képezte, az első világháborút követő békeszerződésekig. A két világháború között számos társadalmi, gazdasági változás következett be, Északkelet-Magyarország történetében.²²

2.1. A mai Kárpátalja etnikai összetétele és népességszáma 1918-1938 között

Az első világháború után, a mai Kárpátalja területét a Csehszlovák Köztársasághoz csatolták.²³ A csehszlovák időszakban két népszámlálásra került sor – először 1921-ben, majd 1930-ban -, amelyek Kárpátaljára is kiterjedtek. Az első világháborút követően a születések számának jelentős csökkenése, a halálozások számának pedig növekedése volt megfigyelhető.²⁴

Az 1921. évi csehszlovákiai népszámlálást az ország Nemzetgyűlése által 1920. április 8-án elfogadott 256/1920. számú törvénycikk rendelte el. A törvény rendelkezett arról, hogy 1920. november 1. és 1921. március 31. között, átfogó népszámlálást kell végezni, így a ma Ukrajnát képező Kárpátalján is. Az 1921-es népszámlálás eredményei szerint a mai Kárpátalja lakossága 612 442 fő volt. A népszámlálás mind a ruszinok, mind a magyarok számának csökkenését mutatta.²⁵

²² Botlik József, Dupka György: Ez hát a hon... Mandátum-Universum, Budapest-Ungvár, 1991

²³ Kocsis Károly: „A népesség változó arculata a mai Kárpátalja területén”. Forrás: http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/etnika/ethnicMAP/003_session_h.html (Letöltés: 2024.03.01.)

²⁴ Molnár József, Molnár D. István: „Kárpátalja népessége és magyarsága”. Forrás: <https://kmksz.com.ua/karpatalja/demografia/> (Letöltés: 2024.03.01.)

²⁵ Molnár D. István: Perifériáról perifériára. Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig. MTA TK Kisebbségkutató Intézet, Kalligram, Budapest, 2018.

Bizonyos adatok szerint 1918 és 1924 között 18 600 magyar nemzetiségű lakos hagyta el a területet. A háborúban elhunytak száma szintén miatt szintén csökkent a lakosság száma.²⁶

Az 1921-es népszámlálás a magyar lakosság jelentős csökkenését mutatta ki, az 1910-es 184 000 főről 111 000 főre esett vissza. Ezt a csökkenést elsősorban az elcsatolásoknak és a magyar közösségre kirótt kisebbségi státusznak tulajdonították. Ezzel szemben a ruszinok (ukránok) száma 372 278, a zsidóké 80 117, a „csehszlovákok” száma pedig majdnem megháromszorozódott, 19 632. Emellett a németek a lakosság 1,6%-át, a külföldiek 1,2%-át, míg az egyéb nemzetiségűek együttesen 2%-ot tettek ki.²⁷

Járások közül, a Beregszász járás tudta megőrizni magyar többségét (82,0%). Jelentős volt még a magyarok száma az Ungvári és Nagyszőlősi járásokban is. A ruszinok (ukránok) legtöbb számban a Munkácsi, Ilosvai és Técsői járásokban voltak jelen.²⁸

1921-től kezdve a zsidókat különálló etnikai csoportként ismerték el, Kárpátalján belül elsősorban a kelet régiókban koncentráálódtak. A következő évtizedben a délkeleti területeken is megnőtt a számuk.²⁹ A zsidóság bizonyult mind a két népszámláláskor az országrész harmadik legszámosabbjának.³⁰

A második népszámlálásra 1930-ban került sor, amely összesen 734 249 személyt dokumentált, ebből 450 000 ruszin (ukrán), 110 000 magyar, 91 000 zsidó nemzetiségű állampolgár. A vallási hovatartozást tekintve körülbelül 50%-uk görög katolikusnak vallotta magát, a reformátusok és a római katolikusok egyenként 10-10%-ot tettek ki, míg 15-15%-uk ortodoxnak vagy zsidónak vallotta magát.³¹ Továbbá a lakosság 1,7%-a német, 2,2%-a pedig idegen állampolgár volt.³²

1930-ban 16 558 idegen állampolgárt tartottak számon a mai Kárpátalja területén.³³

²⁶ Molnár D. István, Budapest, 2018.

²⁷ Molnár D. István: A hatalomváltások hatása Kárpátalja népességszámának alakulására 1869-től napjainkig. Egyetemi doktori (PhD) értekezés. Debrecen, 2013.

²⁸ Molnár D. István, 2013, 41.

²⁹ Molnár D. István, 2013, 44.

³⁰ Molnár József - Molnár D. István: „Kárpátalja népessége és magyarsága”. Forrás: <https://kmkszu.com.ua/karpatalja/demografia/> (Letöltés: 2024.03.01.)

³¹ Fedinec Csilla: „A kárpátaljai fejlődés sajátosságai a két világháború között”. Forrás: <https://core.ac.uk/download/pdf/42925229.pdf> (Letöltés: 2024.03.01)

³² Molnár D. István, 2013, 44.

³³ Molnár D. István, 2013, 44.

A magyarok hivatalos aránya területünkön 1910 és 1930 között 30,8%-ról, 15,9%-ra csökkent. Csökkent a magyar többségű települések száma is (125-ről, 100-ra). Ungvár, Munkács, Nagyszőlős sem tudta megőrizni magyar anyanyelvű többségét. Továbbá, az 1920-as évtől elkezdődött a cseh, ruszin, szlovák lakosság betelepítése, aminek eredményeképpen tovább csökkent a magyar népesség. Az agrár kolonizációnál is jelentős szerepet játszott a cseh alkalmazottaknak, fegyveres erők tagjainak, a nagyobb városokba történő betelepítése, 1919 után jelentősen megnőtt a számuk az olyan városokban, mint Ungvár, Munkács, Beregszász, Huszt. Ez azt eredményezte, hogy, mint például Ungvárt, ami létrejötté óta magyar többségű volt, az 1930-as csehszlovák népszámlálás idején hirtelen 30,1%-ban „csehszlovák” többségű várossá formálták.³⁴

Összesen 34 000 „csehszlovákot” (mintegy 27 000 cseh és 7 000 szlovák) regisztráltak vidékünkön. 1930-ban a ruszinok (ukránok) száma, beleértve az ortodox orosz bevándorlókat is, meghaladta a 447 000-et (60,9%), akik elmenekültek a Szovjetunióból, és a csehek szívesen fogadták őket. A nyelvi elidegenedés, az áttelepült vidéki ruszinok és az orosz bevándorlók miatt Huszt, Munkács és Ungváron már több mint 6 000 ruszin (ukrán) lakos élt. Magas természetes szaporodási rátájuk miatt 1910-1930 között az izraelita vallásúak 88,9%-ának kellett zsidó állampolgárságot kérnie. Legnépesebb településeik Munkács, Ungvár, Huszt és Beregszász.³⁵

A gyors növekedésnek köszönhetően, a második csehszlovák népszámlálásra négy mai megyei alárendeltségű város népessége, elérte a kisebb hegyvidéki járásokét. Csap népessége 15% nőtt. Továbbra is a Beregszászi járásban alkottak többséget a magyar anyanyelvű lakosok, ahol arányuk 79,5% volt. A városokban azonban továbbra is a magyar lakosok arányának csökkenése figyelhető meg.³⁶

³⁴ Kocsis Károly: „A népesség változó arculata a mai Kárpátalja területén”. Forrás: http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/etnika/ethnicMAP/003_session_h.html (Letöltés: 2024.03.01.)

³⁵ Kocsis Károly: „A népesség változó arculata a mai Kárpátalja területén”. Forrás: http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/etnika/ethnicMAP/003_session_h.html (Letöltés: 2024.03.01.)

³⁶ Molnár D. István, 2013,44.

2.2. A mai Kárpátalja gazdasági helyzete az első Csehszlovák Köztársaság idején

A Monarchia felbomlása után létrejött új államok közül Csehszlovákia kiemelkedett erős gazdasági helyzetével. Az egykori birodalom ipari kapacitásának 50%-a az ellenőrzése alatt állt, és a gabonatermelő régiók többsége felett rendelkezett. A külföldi tőke beáramlása jelentősen hozzájárult gazdasági erejéhez, és lehetővé tette, hogy a monetáris szerkezetátalakítást regionális társait megelőzve hajtsa végre. 1922-23-ra a csehszlovák korona stabilitást ért el, bár kölcsönökre támaszkodva. Az ország pénzügyi politikáján belül a diszkriminatív szempontok azonban olyan régiókat érintettek, mint Kárpátalja és Szlovákia.³⁷

Kárpátalja Csehszlovákia legelmaradottabb régiója volt ebben az időben. Míg országos szinten a lakosság 39,57%-a mezőgazdasági tevékenységet folytatott, 33,8%-a pedig ipari ágazatban dolgozott, Kárpátalján ezzel ellentétes adatokkal találkozhatunk: a lakosság 67,63%-a mezőgazdaságban és erdőgazdálkodásban dolgozott, és csak 10,41%-a volt ipari tevékenységet folytató.³⁸

A köztársaság első évtizedében, országszerte modernizáció ment végbe. Az ipari fejlődések azonban vidékünkön elmaradtak.³⁹ Kárpátalja Csehszlovákiához csatolását követően a legjelentősebb átalakulások az infrastruktúra javításában és az építkezésekben voltak megfigyelhetők. Jelentős útjavítási és útépitési munkák kezdődtek meg, hidak épültek, kiterjedt vízszabályozási munkák folytak, valamint, a nagy városokban is jelentős építkezések zajlottak.⁴⁰ A közúthálózat kiépítése mellett a vasút is fontos szerepet játszott, és az autóbusz közlekedés is széles körben elterjedt volt, több mint húsz buszjárat szolgálta ki az utasokat. Emellett Kárpátalja elsődleges folyóin továbbra is folyt a hídépítés, amelynek eredményeként több mint tíz új hidat avattak fel ebben az időszakban.⁴¹ A leglátványosabb eredményeket a

³⁷ Kiss Ágnes: Magyar újságok Kárpátalján az első Csehszlovák Köztársaságban. (Sajtótörténet). INTERMIX KIADÓ. Ungvár–Budapest, 2020.

³⁸ Szakál Imre: „Telepítéspolitika Kárpátalján a két világháború között”. Forrás: <https://archivnet.hu/telepitespolitika-karpataljan-a-ket-vilaghaboru-kozott> (Letöltés: 2024.03.06.)

³⁹ Kárpátalja története. Örökség és kihívások. Monográfia. II. RF KMF – „RIK-U” Kft. Beregszász–Ungvár, 2021, 435.

⁴⁰ Fedinec Csilla: „A kárpátaljai fejlődés sajátosságai a két világháború között”. Forrás: <https://core.ac.uk/download/pdf/42925229.pdf> (Letöltés: 2024.03.06)

⁴¹ Kárpátalja története. Örökség és kihívások. Monográfia. II. RF KMF – „RIK-U” Kft. Beregszász–Ungvár, 2021, 439-440.

városfejlesztésben érték el, a cseh konstruktivizmus jegyében felépült Ungváron a Galagó negyed, kórházak készültek Munkácson, Beregszászban, Nagyszőlösön, kiépült Aknaszlatina.⁴²

A turizmus meghatározó gazdasági ágazat volt ebben az időszakban. Az olyan nagyvárosok, mint Ungvár, Munkács, Beregszász, Huszt tömegével vonzották a látogatókat. Kárpátalja várai és kastélyai népszerű turisztikai látványosságok voltak, a sípályák és borászatok mellett.⁴³

Gazdasági szempontból a legkedvezőbb fejlemények a pénzügyi ágazatban következtek b. Az 1920-ban felavatott Podkárpatcskij Bank jelentette a pénzintézetek kezdetét Kárpátalján. Ezt követően megjelentek az országos bankok helyi fiókjai, mint a Csehszlovák Ipari Bank, a Szlovák Agrárbank és számos más pénzügyi intézmény. Elszaporodtak a hitelszövetkezetek, 1935-re 172 működött Kárpátalján. Négy mezőgazdasági segélypénztár foglalkozott hitelezéssel, a két világháború között, ezek Munkácson, Beregszászban, Técsőn és Huszton helyezkedtek el.⁴⁴

Szlovákia és Kárpátalja fő gazdasági funkciója az ipari nyersanyagok előállítása volt. A villamos-energiatermelés és az élelmiszeripar fejlődött az ország ezen részein, azonban a cseh nagyiparok közötti egyenlőtlen verseny, más ágazatokat teljesen tönkre tett.⁴⁵ Kárpátalján jelentős bányák is működtek, ahol gránitot és mészkövet termeltek ki utak, hidak és alagutak építéséhez. Az ezekből a bányákból származó agyagtéglákat lakó- és középületek építésénél egyaránt felhasználták.⁴⁶

Az ősi hagyományok ellenére a kertészet, a méhészet és a szőlőművelés nem volt túl jól fizető foglalkozás Kárpátalján, mivel a késztermékek nehezen értékesíthetőek voltak ebben az időben, a nyersanyagot pedig nem tudták eladni, mivel nem volt egyetlen konzervgyár sem a régióban.⁴⁷ Az állattenyésztés is számos kihívással szembesült. A ló-, szarvasmarha- és

⁴² Fedinec Csilla: „A kárpátaljai fejlődés sajátosságai a két világháború között”. Forrás <https://core.ac.uk/download/pdf/42925229.pdf> (Letöltés: 2024.03.06)

⁴³ Kárpátalja története. Örökség és kihívások .Monográfia. II. RF KMF – „RIK-U” Kft. Beregszász–Ungvár, 2021, 440-441.

⁴⁴ Fedinec Csilla, Vehes Mikola: Kárpátalja 1919-2009 történelem, politika, kultúra. Argumentum. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Ungvári Nemzeti Egyetem Politikai Regionalizmus Kutatóintézete. Ungvár-Budapest, 2010, 58-59.

⁴⁵ Kiss Ágnes, 2020, 25.

⁴⁶ Fedinec Csilla-Vehes Mikola, 2010, 55.

⁴⁷ Fedinec Csilla. Vehes Mikola, 2010, 57.

sertésállományok mérete évente ingadozott, miközben hús- és tejtermékek iránti kereslet folyamatosan nőtt. Hagyományos jelentősége ellenére ez az ágazat az elmaradottság miatt tovább is sérülékeny, ami folyamatos nehézségeket okoz a gazdáknak. A viszonteladók alacsony áron vásároltak lovat, szarvasmarhát, sertést, főképpen a gazdasági válság idején, ami tovább súlyosbította az élelmiszerellátás nehézségeit. Az élelmiszeriparban jelentős szerepet tulajdonítottak a malmoknak, Kárpátalján mintegy 650 malom dolgozta fel liszté a megtermelt, valamint a külföldről behozott gabonát. Emellett a szeszfőzdék, sörfőzdék és dohánygyárak is kulcsszerepet játszottak. Kárpátalja egyetlen sörfőzdéje az egykori Schönborn-birtokon volt, míg a 19. században a vidéken termesztett dohányt a Munkácsi Dohánygyárban dolgozták fel.⁴⁸

A magyar tulajdonban álló iparvállalatok száma az 1930-as népszámlálás adatai szerint meghaladja a tízezret, ezek között kisipari műhelyek és kisüzemek is voltak: 2510 cipésműhely, 1780 ruházati üzem, 1534 fafeldolgozó, 1495 fémfeldolgozó, 1434 építőipari

üzem, 1127 élelmiszerüzem, 250 gép- és szerszámüzem, 215 textilüzem, 124 bőrfeldolgozó,

84 nyomda, 78 kő- és agyagüzem, 17 papírgyár, 10 vegyi üzem, 4 üveggyár, 1 bánya.⁴⁹ A gazdasági válság idején, Kárpátalján 30 gyárat zártak be, a megmaradt gyárak pedig csökkentették a kapacitásukat. Csak a faiparban 35 000 ember veszítette el az állását.⁵⁰

Az ország különböző régióiban jelentős különbségek mutatkoztak a mezőgazdaság fejlettségében. A gépesítés a cseh földeken volt megfigyelhető, míg Kárpátalján és Szlovákiában a bőséges olcsó munkaerő és a korlátozott tőke miatt a gépesítés nem volt elterjedt. A munkásbérek nyugatról kelet felé haladva fokozatosan csökkentek. A keleti régiókban a magasabb kereskedelmi árak ellenére a bérek másfel-kétszer alacsonyabbak voltak, mint Csehországban. Az első világháborút követően a magyarok kiszorulva a kereskedelmi és ipari ágazatokból, a mezőgazdaságban találtak munkalehetőséget.⁵¹

A fentebb említett állapotok hűen tükrözik az életszínvonalbeli különbségeket. 1932-ig megkülönböztetés volt érvényben a vasúti tarifák megállapításánál, Kárpátalján az áruszállításért 50%-kal magasabb viteldíjat kellett fizetni, ugyancsak a személyforgalomban is.

⁴⁸ Fedinec Csilla-Vehes Mikola, 2010, 57.

⁴⁹ Kiss Ágnes, 2020, 27.

⁵⁰ Kárpátalja története. Örökség és kihívások. Monográfia. II. RF KMF – „RIK-U” Kft. Beregszász–Ungvár, 2021, 443-444.

⁵¹ Kiss Ágnes, 2020, 28-29.

Ezek a kihívást jelentő életkörülmények újabb kivándorlási hullámot indítottak el, elsősorban Nyugat-Európa és Amerika fele, a jobb megélhetés érdekében.⁵²

⁵² Kiss Ágnes, 2020, 31.

III. FEJEZET. BEREKSZÁSZ A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A két világháború közötti időszak fontos, eseménydús és nagy politikai jelentőségű, nemcsak a világ, de Beregszász történetében is. Bereg megyét különösen súlyosan érintették az első világháború és az azt követő évek eseményei. A front közelsége, az idegen hadseregek bevonulása, a megyében és a megyén keresztül állandósuló katonák nagy száma, a menekültek és a kolerajárvány tovább rontotta az amúgy is nagyon elszegényedett lakosság helyzetét. Így az akkor szétesett közigazgatás vezetőinek alapvetően csak az új helyzet enyhítésére volt ereje.⁵³

3.1. Beregszász 1918 őszétől a trianoni békeszerződés aláírásáig

A városban a Magyar Népköztársaság időszakát két nagy eseménysor jellemezte: a vidéken végigsöprő erőszakhullám és a szociáldemokraták hatalomátvételi kísérlete.

November elején Beregszászban és környékén hasonló események történtek, mint 1918 októberében Budapesten. Először a katonák és csendőrök kezdtek nemzeti szalagot viselni, majd a népgyűlésen Beregszász polgársága, munkássága és katonái társultak a Magyar Nemzeti Tanácshoz. Ezt követően megalakították a Beregszászi Nemzeti Tanácsot, melynek elnöki tisztét Holchman Károly kereskedő töltötte be.⁵⁴ Azonos időben Beregszász környező térségeiben népharag tombolt, amely főleg a jegyzők, közigazgatók és papok ellen irányult. Az agresszív cselekmények elkövetői elsősorban a frontról hazatért katonák voltak, akik szembesültek az otthon maradt családtagok elkeserítő, gyötrelmes helyzetével. Ezen kívül a közellátás akadozott, csak úgy, mint a vasúti közlekedés, az áramellátás, aminek következtében hiánycikk lett a gyertya és szinte minden más is. Alig lehetett kapni petróleumot, dohányt, cukrot, ruhát, cipőt.⁵⁵

⁵³ Cieger: A Bereg megyei politikai elit a dualizmus időszakában. Levéltári Évkönyv , szerk. Nagy Ferenc, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza, 1997, 221

⁵⁴ Fedinec Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944 , Fórum Intézet ,Lilium Aurum, Galánta–Dunaszerdahely, 2002, 45

⁵⁵ Kosztó Gyula: „Beregszász és vidékének vészterhes hónapjai, a proletárdiktatúra és az elcsatolás időszaka (1918–1920)” Forrás: https://www.archivnet.hu/beregszasz-es-videkenek-veszterhes-honapjai-osszeomlas-proletardiktatura-es-az-elcsatolas-idoszaka-0#_ftn5 (Letöltés: 2023.03.19.)

A térségben először Beregszász városban alakult meg 1918. november 24-én a Szociáldemokrata Párt. A párt tagjai folyamatosan vérlázító beszédek tartottak és igyekeztek ígéretesekkel megnyerni maguknak a nyugdíjak és a hadisegélyek kiutalásának késése miatt nyugtalan lakosságot. Többször megpróbálták átvenni az irányítást a város felett, de ez folyamatosan kudarcba fulladt, aminek következtében folytatódott a hangulatkeltés.⁵⁶ 1918 végén a város polgármestere Linner Jenő lett, aki a tanács hatalomig megőrizte pozícióját. 1919 márciusában a Tanácsköztársaság megalakulásával megalakult a Simon Mózes vezette Beregszászi Direktórium, és a városban Forradalmi Törvényszék jött létre. A megyei vezetőség egy része elhagyta a várost. A település vezetését ezután Hunyady Gyula főjegyző vette át. Az elhúzódó háború és a katonai megszállás megzavarta a város közigazgatási és közellátási rendszerét.⁵⁷

1919. április 16-án a román hadsereg, támadást indított a Magyar Köztársaság ellen, és a támadás jobb szárnya áttért a térség területére is. Április 21-én délben Románia megállíthatatlannak tűnő támadásáról szóló hír hallatán Simon Mózes vezette testület, délután gyorsan minden holmiját a beregszászi vasútállomásra szállította és Sátoraljaújhelyre menekültek. A hír hallatán, néhány lakos fosztogatni kezdett Beregszász környékén. Az 1918. novemberihez hasonló zavargások elkerülése érdekében a város politikai elitje megkezdte a polgárőrség szervezését. Fegyvereket osztottak ki, és megkezdtek járőrözést. A város irányítását egy bizottságra bízta, melynek tagjai Linner Jenő, Czeiner Nándor, Nagy Ernő, Benda Kálmán, Sipos Géza, Hant János százados és Dercsényi Ferenc voltak.⁵⁸ Egy beérkező táviratban tájékoztatták Beregszászt a vörösök visszatéréséről. Akik, április 23-án éjszaka tulajdonukba vették a várost, visszatérésüket követően letartóztatásokba kezdtek, majd három napig újra vörös uralom volt Beregszászban.⁵⁹

⁵⁶ Kosztó Gyula: „Beregszász és vidékének vészterhes hónapjai, a proletárdiktatúra és az elcsatolás időszaka (1918–1920)” Forrás: https://www.archivnet.hu/beregszasz-es-videkenek-veszterhes-honapjai-osszeomlas-proletardiktatura-es-az-elcsatolas-idoszaka-0#_ftn5 (Letöltés: 2023.03.19.)

⁵⁷ Szépirodalom megfigyelő, Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat; Szakál Imre: *Gondolatok Beregszász elmúlt másfél száz évéről*, Budapest, 35

⁵⁸ Kosztó Gyula: „*Lelkiismeretem nem engedi meg embertársaim nyakát reszkírozni*” – A beregszászi „ellenforradalom” története, 1919. április 21–23. Forrás: <https://kiszo.net/2020/03/02/lelkiismeretem-nem-engedi-meg-embertarsaim-nyakat-reszkirozni-aeregszaszi-ellenforradalom-tortenete-1919-aprilis-21-23/> (Letöltés: 2023.03.19.)

⁵⁹ Kosztó Gyula: „Beregszász és vidékének vészterhes hónapjai, a proletárdiktatúra és az elcsatolás időszaka (1918–1920)” Forrás: https://www.archivnet.hu/beregszasz-es-videkenek-veszterhes-honapjai-osszeomlas-proletardiktatura-es-az-elcsatolas-idoszaka-0#_ftn5 (Letöltés: 2023.03.19.)

1919. április 27. reggelén a kommunisták elhagyták a várost, estére pedig már román katonák lepték el. A város vezetése megpróbálta jóindulattal fogadni a román legionáriusokat, amivel a fő céljuk az volt, hogy a fegyvertelen lakosságnak, ne essen bántódása. A román hadsereg közeledésének hírére a templomokra fehér lobogókat tűztek a környező falvakban. A város 1919. április 27 – július 23. között volt katonai megszállás alatt. A román járőrök összegyűjtötték a fegyvereket, zaklatták a lakosságot, utakat zártak le, házkutatásokat tartottak. A közigazgatásban azonban nem kívántak változtatásokat végrehajtani, hagyták, hogy az alispáni hivatalt dr. Kozma György vigye tovább. 1919. július 22-én a román csapatok elhagyták Beregszászt, a városban hirtelen pánik tört ki, tartottak a vörösök újabb hatalomátvételétől, azonban arról értesültek, hogy dél körül Munkácsról érkező csehszlovák katonák fogják megszállni a térséget. Bizonyos források szerint július 22-én, mások szerint július 23-án érkeztek meg az első csehszlovák legionáriusok.⁶⁰

Az első Csehszlovák Köztársaság létrejöttét 1918. október 28-án kiáltották ki Prágában, majd ezt követően elkezdődött a leendő államterület tulajdonba vétele. A későbbi Podkarpatská Rus területén 1919. január 12-től vette kezdetét a csehszlovák időszak. A csehszlovák-magyar határt a békekonferencia 1919. július 11-én erősítette meg, melynek értelmében Beregszász az első köztársaság területéhez került. A határozat értelmében 1919. július 23-án „gazdát” cserélt a románok és csehszlovákok között a város.⁶¹

A csehszlovák vezetés igyekezett megnyugtatni a lakosságot, hangsúlyozva jelenlétük átmeneti jellegét és azt, hogy egyetlen céljuk a rend helyreállítása a városban. A lakosság túlnyomó többsége azonban továbbra sem tudott a közelgő hatalomváltásról. A közigazgatási tisztviselőknek engedélyezték, hogy megtartsák pozíciójukat, mivel a lakosságot akarták megnyugtatni. Ennek ellenére a határellenőrzés és a magyar identitást tiltó csehszlovák rendelkezések bevezetése gyanakvást keltett a lakosságban. 1919. augusztus 21-én a vármegye házára felkerült a cseh, ruszin és francia zászló. Horthy Béla fordította Hannoque

⁶⁰ Kosztó Gyula: „Beregszász és vidékének vészterhes hónapjai, a proletárdiktatúra és az elcsatolás időszaka(1918–1920)” Forrás: https://www.archivnet.hu/beregszasz-es-videkenek-veszterhes-honapjai-osszeomlas-proletardiktatura-es-az-elcsatolas-idoszaka-0#_ftn5 (Letöltés: 2023.03.19.)

⁶¹ Szakál Imre: „A csehszlovák hatalomátvétel Beregszászban az első világháborút követően” Forrás: http://real.mtak.hu/93074/1/kozoktatás_2016_2.pmd.pdf (Letöltés: 2024.03.21.)

francia nyelvű beszédét, amiben először esett szó arról, hogy a békekonferencia határozata értelmében a mai Kárpátalja a csehszlovák köztársaság tartománya lesz.⁶²

Tehát, a saint-germaini békeszerződés megkötése előtt értesült Beregszász lakossága arról, hogy a terület Csehszlovákiához fog kerülni. Nem sokkal később a csehszlovák hatóságok elkezdtek a közigazgatás átszervezését, a címerek eltávolítását, a cseh nyelvű útjelző táblák kihelyezését. A lakosság a megszálló hatalom elleni elégedetlenségét a katonákat becsmérlő röpcédulákkal fejezte ki.⁶³ A város jelentőségét elsősorban közigazgatási státusza adta, ugyanis Bereg megye központja rendezett tanácsú volt és törvényszékkel rendelkezett. Az 1910-es népszámlálás alapján a lakosság száma elérte a 12 933 főt, amelynek a 96,1%-a magyar anyanyelvű volt. 1919 végén pedig meghaladta a 16 000 főt a város lakossága.⁶⁴

1920. január és június között Beregszász értelmiségének egy része elhagyta a várost, mivel nem tették le a hűségüket a csehszlovák hatóságok előtt, emiatt viszont a csehszlovákok nem folyósították fizetésüket. Feljegyezték az esküt visszautasító magyar tisztségviselőket, akiket – főleg az alsóbb közigazgatási szinteken- már 1919 decemberében elkezdtek kiutasítani. A közigazgatás felsőbb szintjén, a vármegyei ügyvitelben ez 1920 májusában kezdődött el.

A cseh közigazgatás kiépítése közben Prága érezte a lakossággal az újonnan kialakult erőviszonyokat, Párizsban 1920. június 4-én aláírták a trianoni békeszerződést. A békediktátum megerősítette a tizenhárom hónapja meglévő Csehszlovák Köztársaság fennhatóságát, és rögzítette a kialakult erőviszonyokat.⁶⁵

⁶² Szakál Imre: „A csehszlovák hatalomátvétel Beregszászban az első világháborút követően” Forrás: http://real.mtak.hu/93074/1/kozoktatas_2016_2.pmd.pdf (Letöltés:2024.03.21.)

⁶³ Kosztó Gyula: „Beregszász és vidékének vészterhes hónapjai, a proletárdiktatúra és az elcsatolás időszaka (1918–1920)” Forrás: https://www.archivnet.hu/beregszasz-es-videkenek-veszterhes-honapjai-osszeomlas-proletardiktatura-es-az-elcsatolas-idoszaka-0#_ftn5 (Letöltés: 2024.03.21.)

⁶⁴ Szakál Imre: „A csehszlovák hatalomátvétel Beregszászban az első világháborút követően” Forrás: http://real.mtak.hu/93074/1/kozoktatas_2016_2.pmd.pdf (Letöltés:2024.03.21.)

⁶⁵ Kosztó Gyula: „Beregszász és vidékének vészterhes hónapjai, a proletárdiktatúra és az elcsatolás időszaka (1918–1920)” Forrás: https://www.archivnet.hu/beregszasz-es-videkenek-veszterhes-honapjai-osszeomlas-proletardiktatura-es-az-elcsatolas-idoszaka-0#_ftn5 (Letöltés: 2024.03.21.)

3.2 Beregszász a csehszlovák érában

1920. február 29-én elfogadták a Csehszlovák Köztársaság alkotmányát, amibe belefoglalták a saint-germaini békeszerződés 10-03 cikkelyeit, amely Podkarpatska Russzal foglalkozik, pontosabban a köztársaságon belüli státuszával. Ennek értelmében Csehszlovákia osztatlan része, „*mégpedig a Fő és Társult hatalmak és a Csehszlovák Köztársaság között 1919. évi szeptember 19-én Saint-Germain-en-Laye-ban létesült szerződés értelmében önkéntes csatlakozás alapján Podkarpatszka Rusz önkormányzati területe, amely a Csehszlovák Köztársaság egységével összeegyeztethető legszélesebb körű autonómiával lesz felruházva*”⁶⁶ Az Alkotmánylevelet úgy fogadták el, hogy a parlamentben nem voltak a mai Kárpátaljának képviselői, 1924-ig nem is került sor választásokra, a bonyolult helyzetre hivatkozva. Az autonómia nem következett be, azonban a csehszlovák kormány, annak érdekében, hogy elkerülje a belpolitikai konfliktusokat, bizonyos engedményeket tett a mai Kárpátalja kérdésében.⁶⁷ A cseh politika kárpátaljai megnyilvánulásiról hiteles képet kaphatunk a híres cseh író, Ivan Olbracht leírásaiból. Őt még az a vád sem érheti, hogy az elnyomott kisebbséghez tartozás formálta gondolkodását, hiszen az uralkodó nemzet ismert, sőt elismert tagja volt. Kárpátaljai trilógia című munkájában ezt olvashatjuk: „*Dél van, a hivatalok új, Ungparti épületekből kitódulnak a tisztviselők: csehek. Tanácsosok, osztályvezetők, bírók, előadók, hivatalsegédek, irodafőnökök, végrehajtók, rendőrök mind, mind csehek. Ukrán vagy orosz beszédet csak elvétve, nagy ritkán hallani. Cseh - és Morvaország ide exportálja értelmiségfőlöslegét.*”⁶⁸

„*Az 1930-ban közzétett statisztikai adatok szerint az itt letelepedett csehek száma 35 157 fő. Ez a számadat nem egészen pontos, mert a statisztikai hivatal csak a csehszlovák nemzetiséget ismeri el, de szlovákokból itt nincs sok, úgyhogy abból az urakat és fél urakat magába foglaló*

35 000 főből nem sok vonható le... Az állam egységes szervezetbe tömörítette őket, egzisztenciájukat tekintve az államtól függenek, engedelmeskednek a parancsainak, és ezért az ő kezükben van a hatalom, a tőke és minden lőfegyver.”⁶⁹

⁶⁶ Fedinec Csilla, Vehes Mikola, Ungvár, 2010,49.

⁶⁷ Fedinec Csilla, Vehes Mikola, Ungvár, 2010,49.

⁶⁸ Kiss Ágnes: „Magyar újságok Kárpátalján az első Csehszlovák Köztársaságban”, Intermix Kiadó,2020, 40.

⁶⁹ Kiss Ágnes: „Magyar újságok Kárpátalján az első Csehszlovák Köztársaságban”, Intermix Kiadó,2020, 40.

*„Harmincötezer ember uralkodik egy 709 000 lakosú országrészben. Ebből 447 000 ruszin, a többiek számarányuk sorrendjében magyarok, zsidók, németek, románok és cigányok. Tehát a számarány 1:20.”*⁷⁰

Ezt követően Beregszász lakosságában tudatosult, hogy a csehszlovák fennhatóság nem fog megszűnni a vidéken és elkezdődött a lassú, hosszan tartó beilleszkedés időszaka.⁷¹ A legszembetűnőbb változás a közigazgatásban ment végbe, ugyanis 1921. október 15-től életbe lépett a belügyminisztérium rendelete, miszerint Podkárpatzka Rusz három részre (zsupára) tagolódott: 1. Ungi zsupa, székhelye Ungvár volt, 2. Beregi zsupa, székhelye Munkács lett, és végül a 3. Máramarosi zsupa, melynek székhelye Huszt. Ungvár és Munkács, megőrizte korábbi státuszát, azonban Beregszász elvesztett városi rangját és nagyközséggé fokozták le.⁷²

A város újonnan kialakult közigazgatási helyzete a gazdaságban is éreztette hatását, ugyanis akik komoly felvásárló erőt jelentettek az a hivatalnokok rétege volt, azonban a számuk jelentősen csökkent, mivel hűségeskü hiányában elbocsájtották őket. 1920 augusztusában például elbocsájtották a beregszászi járásbírók alkalmazottait. A megüresedett állásokat pedig a munkácsi és az ungvári járásbírók áthelyezett alkalmazottaival töltötték be.⁷³

A csehszlovák időszakban lehetőség volt a kisebbségi szervezetek működésére, ennek értelmében sorra jöttek létre a különböző társadalmi és kulturális szervezetek. A magyar szervezetek arra törekedtek, hogy megőrizték Beregszász szimbolikus értékét, így sokszor szolgált a város a pártok nagygyűléseinek helyszínéül. Ilyen párt volt például: a Podkárpatzka Ruszi Ellenzéki Magyar Pártok Szövetsége, a Magyar Nemzeti Párt, majd az Egyesült Magyar Párt,⁷⁴ továbbá a Beregszászban megalakult Bereg Megyei Kisgazdapárt, melynek elnöke, Rátz Miklós badalói református lelkész volt.⁷⁵

⁷⁰ Kiss Ágnes: *„Magyar újságok Kárpátján az első Csehszlovák Köztársaságban”*, Intermix Kiadó, 2020, 40.

⁷¹ Szépirodalmi figyelő, Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat Szakál Imre: *Gondolatok Beregszász elmúlt másfél száz évéről*, Budapest, 36

⁷² Fedinec Csilla, Vehes Mikola, 2010, 52.

⁷³ Fedinec Csilla, A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944, Fórum Intézet, Lilium Aurum, Galánta–Dunaszerdahely, 2002, 65.

⁷⁴ Szakál Imre: *„A csehszlovák hatalomátvétel Beregszászban az első világháborút követően”* Forrás: http://real.mtak.hu/93074/1/kozoktatás_2016_2.pmd.pdf (Letöltés: 2024.03.21.)

⁷⁵ Fedinec Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944, Fórum Intézet, Lilium Aurum, Galánta–Dunaszerdahely, 2002, 63

Ortutay Tivadar 1941-ben kiadott könyvében a következőket írta a térség helyzetéről: *Az elmúlt két évtizedben Kárpátalja a lehetetlenségek és a képtelen kísérletezések eldorádója volt.*” A térség a politikai pártok kialakulásával párhuzamosan a hírlapok színes skálája jelent meg. Néhány már az Osztrák Magyar Monarchia idején működő sajtóorgánum utódja volt, mint pl. az Ungvári Közlöny, melynek neve 1922-ben változott Új Közlönyre, vagy a Munkács, amely később egyesült Az őslakóval. Az újságok kiadásának finanszírozását a hirdetések, az adományok, valamint a vásárlók biztosították, néhány esetben még a kormányzati támogatást is kapták. A legtöbb lap székhelye Ungváron és Munkácson volt. Ezen kívül a kisebbnek számító városok, mint pl. Beregszász, Tiszaújlak vagy akár Nagyszőlős is rendelkezett alkalmi vagy rendszeres kiadványokkal.⁷⁶

A két világháború közötti időszakban is folyt az irodalmi élet Beregszászban. Többek között megemlíthető Dsida Jenő, aki 1914 és 1918 között a városban írta első verseit. A prózaírók Ják Sándor szinten Beregszászban lakott, csak úgy, mint Czabán Samu, Ilku Pál. Ezen kívül ellátogatott a településre Móricz Zsigmond és Szabó Dezső is.⁷⁷

Az oktatási intézmények nyelvét rendelet szabályozta. Biztosította az anyanyelvi oktatást, amennyiben három év átlagában az elemiben negyven, a polgári iskolában négyszáz iskolaköteles igényt tart erre. A középiskolában és a tanítóképzőben az államnyelv oktatását kötelezővé tette. Az alkotmány szövege kimondta: *„Nem megengedhető az elnemzetietlenítés semmiféle módszere. Ennek az elvnek a kijátszását a törvény büntetendőnek is minősítheti.*”⁷⁸

Az első világháború és az azt követő trianoni békediktátum nagy csapást jelentett a városnak. Beregszász az első bécsi döntés értelmében 1938. november 2-án került vissza Magyarországhoz.⁷⁹

⁷⁶ Kiss Ágnes: „Magyar újságok Kárpátalján az első Csehszlovák Köztársaságban”, Intermix Kiadó, 2020, 45- 46

⁷⁷ Szakál Imre: „A csehszlovák hatalomátvétel Beregszászban az első világháborút követően” Forrás: http://real.mtak.hu/93074/1/kozoktatás_2016_2.pmd.pdf (Letöltés: 2024.03.21.)

⁷⁸ Kiss Ágnes: „Magyar újságok Kárpátalján az első Csehszlovák Köztársaságban” Intermix Kiadó, 2020, 22.

⁷⁹ Fedinec Csilla, Vehes Mikola, 2010, 92.

IV. FEJEZET. TAPASZTALATOK A FRONTVONALON

Az első világháború, amelyet gyakran csak Nagy Háborúként emlegetnek, sorsfordító pillanatot jelentett az emberiség történelmében, átfőrmálva nemzeteket, társadalmakat és számtalan ember életét. A dörgő tüzérségi sortűzek és a lövészárkok pusztítása közepette a fronton harcoló katonák viselték ennek a példátlan konfliktusnak a súlyát. Tapasztalataik, amelyeket az elképzelhetetlen hősiesség pillanataitól a kétségbeesés mélységéig terjednek, ablakot nyitnak a háború gyötrelmes valóságára. Ezek a levelekből, naplókól és visszaemlékezésekből származó tanúvallomások túllépnek az idő múlásán, hogy közvetítsék a nyers érzelmeket, a rideg valóságot és a mély áldozatokat, amelyeket a fronton harcolók hoztak.

Ahogy belemerülünk ezekbe a személyes elbeszélésekbe, szembesülünk a lövészárkokban zajló élet kegyetlen valóságával, az ellenséges tűz könyörtelen támadásával és a csata káoszában kialakult bajtársiassággal. A hazavágyó katonák megható reflexióitól kezdve a megpróbáltatásokkal szemben tanúsított elképzelhetetlenbátorságról szóló beszámolóig minden egyes vallomás megrendítően emlékeztet a háború emberi árára.

Ezen túlmenően ezek a tanúvallomások betekintést nyújtanak az első világháború társadalmi, kulturális és pszichológiai világába. Bepillantást engednek a szolgálatot teljesítők különböző hátterébe és nézőpontjaiba, kiemelve a nemzeti határokon és ideológiai különbségeken túllépő közös emberséget.

Az 1914 és 1918 közötti I világháború során számos beregszászi lakos hozott áldozatot nemzetéért. Egy 1936-ban összeállított lista 107 elesett katona adatait rögzíti aprólékosan⁸⁰

1935. augusztus 13-án Ortutay Jenő vezette beregszászi képviselőtestület elhatározta, hogy

„Hadbavonultak emlékkönyve” címmel emlékkötetet ad ki. A beregszászi hatóságok szorgalmasan gyűjtötték az információkat a háborúban elesett vagy eltűnt katonákról, felkeresve a még mindig a térségben élő családokat. Dokumentálták a rokonok rövid visszaemlékezéseit, fényképeket gyűjtöttek és interjúkat készítettek a túlélőkkel, akik –

⁸⁰ Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. Fejezetek Beregvidék történelmi múltjából. PoliPrint, Ungvár, 2004.

egyesekek röviden, mások részletesebben- megosztották a Nagy Háborúval kapcsolatos élményeiket.⁸¹

A kérdőívek személyes adatokat tartalmaznak, beleértve az érintett személyek nevét, rangját és eltűnésének vagy halálának körülményeit, ha ismertek. Alaposabban ebben a fejezetben 41 katona kerül bemutatásra, akik átlagos foglalkozásúak voltak, köztük cipész, kereskedő, könyvelő, napszámos és földműves. Az elesettek zömében 65. munkácsi cs. és kir. gyalogezredben és a 11 Honvéd gyalogezredben szolgáltak.⁸² A cs. és kir. 65. gyalogezred hivatalosan az 1880-as évek elején alakult meg. Kiegészítési kerülete, melynek központja Munkács volt, magába foglalta a környező városokat és közösségeket. A 11. honvéd gyalogezred, szintén az 1880-as években alakult, melynek békebeli állomása Munkács volt. Az első világháború alatt kiegészítési területéhez Bereg és Ung megye városai és falvai tartoztak.⁸³

A bevonult katonák 65%-a meghalt, 34 %-a rokkantként tért haza, és csak a maradék 1%-a tért vissza épségben.⁸⁴ Az első világháborús katonák halálának okai sokrétűek voltak, ami tükrözi a konfliktus brutális jellegét és a kemény körülményeket, amelyek között harcoltak. Még azok is, akik túléltek a harci összecsapásokat, sok veterán szenvedett olyan legyengítő sebeket és sérüléseket, amelyek végül a halálukhoz vezettek. A nagy robbanóerejű tüzérségi lövedékek és az olyan új fegyverek, mint a tanok és lángszórók széles körű használata súlyos sérüléseket okozott a katonáknak, amputációkat, torzulásokat és hosszú távú fogyatékossgot eredményezve. A sérülésekből eredő szövődmények, például a fertőzéseket és az orvosi kezelés során fellépő komplikációk gyakran végzetesnek bizonyultak. Továbbá, lövészárk- harcok egészségtelen körülményei táptalajt nyújtottak a betegségek és fertőzések számára. A katonák zárt helyiségekben éltek, gyakran ki voltak téve a mocsoknak, élősködőknek és a szennyezett vízforrásoknak. A halálos betegségek, mint a tifusz, a vérhas, az influenza számtalan katona életét követelték.

A harcok során sokak kerültek az ellenséges erők fogságába, és váltak hadifoglyokká. A hadifogolytáborokban a körülmények igen változatosak voltak, a viszonylag emberséges bánásmódtól kezdve a brutális nélkülözésig. A kihívások ellenére a hadifoglyok figyelemre méltó rugalmasságról tettek tanúbizonyságot. A megpróbáltatásokkal szemben bajtársi

⁸¹KTÁL, Fond 108., op. 7., od. zb. 427.

⁸² KTÁL, Fond 108., op. 7., od. zb. 427.

⁸³ Dupka György: A nagy háború emlékezet Kárpátalján. 1914 2018. Ungvár – Budapest, 2018

⁸⁴ KTÁL , Fond 108., op. 7., od. zb. 427.

kötélékeket alakítottak ki, amelyekkel támogatást és vigaszt nyújtottak egymásnak. Sok hadifogoly számára a végső cél a szökés és a szabadságba való visszatérés volt. Számtalan merész kísérletet tettek a fogságból való kitörésre, gyakran zseniális taktikákkal és bonyolult tervekkel. Az 1936-os kérdőíveket kitöltők között is akadtak olyan veteránok, akik megtapasztalták a hadifogságot. Az egyik ilyen veterán Barta Miklós volt, aki 1915. november 2-án hadifogságba esett és került Szerbiába, ahol ellátásukat a hadifoglyoknak maguknak kellett megoldaniuk, továbbá ruházatuk sem volt megfelelő az ottani időjárásnak. Szibériát 270 tisztársával 1920 májusában vonaton szökve hagyta el. Kb. 5 heti utazás után eljutott Petrográdba, ahol letartóztatták, ezt követően négy hétig cukorgyárban dolgozott. Lelkileg és egészségileg letörve került innen a Nagy Kereszt nevű börtönbe, ahol egy évet töltött. Ezt követően szállították Moszkvába, itt egy kényszermunka táborba helyezték el kb. fél évre, a tulajdonképpeni kicseréléséig. Kicserélése Rígában történt.⁸⁵

A különböző munkatáborokban és börtönökben a lehető legnagyobb elhagyatottságban tartották az embereket. A visszaemlékezésből kiderül, hogy az ételmezés napi 20 dkg fekete kenyér, ami korpakeverékből készült és búza leves volt. Ilyen viszontagságok és nélkülözéseken keresztül összetörve 1920. november 2-án tért vissza Beregszászba.⁸⁶

Barta Imre szintén részletesen beszámolt a fogságban töltött éveiről. 1916. augusztus 31-én lövést kapott, de túlélte, ezt követően orosz fogságba került. Hadifogsága közel öt évig tartott, mely idő alatt Oroszország és Szibéria, csaknem össze hadifogolytáborát megismerte. Legtöbb időt a Mongol határon és Mandzsúria határán töltötte. Közel négy év után megszökött, 150 km és 8 óra utazás után eljutott Vlagyivosztok városába. Innen egy matróz segítségével eljutott Nagaszakiba, ahol a rendőrség elfogta. Egy éjszakát töltött el a rendőrségen, másnap kocsira ültették és elvitték először az orosz vöröskereszthez, itt 50 rubelt kapott és váltóruhát, ezt követően a japán vöröskereszthez került, innen 50 yennel távozott. A hadifogolytábor orosz parancsnoka ezért a kiruccanásáért 8 napi elzárásra ítélte, végül 1920-ban tért vissza otthonába. Visszaemlékezését a következő sorokkal zárta: *„A háború nyomort, szenvedést és megalázást hoz még azokra is, kik az első vonalban életük állandó feláldozásával a nemzetek jólétéért küzdöttek.”*⁸⁷

A csatatéren uralkodó káosz és pusztítás közepette a katonák bátorságot, kitartást és áldozatvállalást tanúsítottak. Bátorságukat kitüntetésekkel ismerték el. A kiosztott

⁸⁵ Barta Miklós visszaemlékezése . KTÁL, Fond 108., op. 7., od. zb. 427. ark.106-109.

⁸⁶ Barta Miklós visszaemlékezése . KTÁL, Fond 108., op. 7., od. zb. 427. ark.106-109.

⁸⁷ Barta Imre visszaemlékezése . KTÁL, Fond 108., op. 7., od. zb. 427. ark.103-105.

kitüntetések a résztvevő nemzetek között eltérőek voltak, de mindegyiknek közös célja volt: a bátorság és a kivételes szolgálat elismerése. A beregszászi katonák közül is többen kitüntetéssel tértek haza. Ilyen volt például Barta Imre is, aki hadnagy volt. Fakereskedőként vonult be, 1914-ben sikeresen elvégezte a tiszti iskolát és 1915-ben került ki a frontra, 4 kitüntetéssel tért haza. Demeter Károly szintén kitüntetésben részesült, a háborúban lövést kapott, de 1918-ban hazatért. Bálint Béka a háború végéig harcolt, majd 1918-ban hazatért, hadirokkantként, öt vaskeresztek tüntették ki.⁸⁸

Mindezek mellett arról sem szabad megfeledkezni, hogy a túlélők jelentős része munkaképtelenné vált, ugyanis sok veterán fizikai fogyatékossgal tért haza, a végtagok elvesztésétől kezdve a repeszek és vegyi fegyverek okozta torzulásokig. A látható sebek mellett az első világháborús veteránok a pszichológiai trauma láthatatlan sebeivel is megküzdöttek. A lövészárk-háború borzalmait, amelyeket a szüntelen lövöldözés, a közelharc és a halál állandó kísértete jellemzett, mély lelki sérüléseket okoztak a katonáknak. Sokan a harctér emlékei által kísértve tértek haza, és szenvedtek a ma poszttraumás stressz betegségként ismert betegségtől.

⁸⁹ A visszaemlékezések, rémálmok és érzelmi zsibbadtság gyakori tünetek voltak, amelyek gyakran társadalmi elszigetelődéshez és feszült kapcsolatokhoz vezettek. Azonban egy olyan korszakban, amikor a mentális egészséget rosszul értékelték és megkérdőjelezték, sok veterán csendben szenvedett, ami csak súlyosbította a gyötrelmeket.⁹⁰

A hazatérő veteránok segélyezése sokrétű és összetett kérdés, amelyet a társadalmi hozzáállás a politikai prioritások és a rendelkezésre álló források alakítanak. A Beregszászban hazatérő katonák jelentős része nem kapott hadirokkant járadékot. Barta Zsigmond is azok közé tartozott, akik semmilyen segélyben nem részesültek. 1914. augusztus 29-én fej és hátlövést szenvedett, előbb a krakkói, majd a tescheni kórházakban ápták, ezt követően 1915-ben felülvizsgálatra küldték és onnan, mint 60%-os rokkantat elbocsájtották. Beregszász fő kocsisa volt, a hadseregből való elbocsájtása után, pedig semmiféle járadékot nem kapott.⁹¹

⁸⁸KTÁL, Fond 108., op. 7., od. zb. 427.

⁸⁹ Szűcs László: Poszttraumás stressz: amikor „elakad a lemez” <https://honvedelem.hu/hirek/hazai-hirek/poszttraumas-stressz-amikor-elakad-a-lemez.html> Letöltés (2024.04.11.)

⁹⁰ Barna Boglárka (2019): A harci stressz kezelésének alternatívái a modern fegyveres küzdelmek fényében. Hadtudományi Szemle, 12(3), 145–162.

⁹¹ KTÁL, Fond 108., op. 7., od. zb. 427.

Lakatos Algács Kálmán 1883-ban született segédmunkás, ahhoz a maradék 28%-hoz tartozott, akik a háború után hadirokkant segélyt kaptak. 1915-ben a keze megsérült, onnantól kezdve segédszolgálatot teljesített. Hazatérte után, havi 50 Kč segélyt kapott a Népjóléti Hivaltól, foglalkozása nem volt. Berkovits Jakab szintén azokhoz a szerencsés Beregszásziakhoz tartozott, akik valamilyen juttatásban részesültek. A világháborúból rokkantként tért haza és élete végéig segélyt kapott. Hamar György a 11. Honvéd gyalogezredben szolgált, 1918-ban tért vissza otthonába, kezdetben 125 Kč, később 225 Kč kapott havonta. Markó Pál a 34. kassai gyalogezredben teljesített szolgálatot. A fronton gránát által súlyos sebesülést szerzett, 1920-ig rokkantsági nyugdíjat kapott, ugyanis Görznél megfázott és az itt szerzett betegségben meghalt ez évben.⁹²

Az első világháború frontvonalain harcoló beregszászi veteránok történetei kijózanítóan emlékeztetnek a konfliktus emberi áráira. A háború a nyugati front lövészárkaitól Európa hazai frontjain és azon túl is kitörölhetetlen nyomot hagyott mindazokon, akik átérték.

⁹² KTÁL , Fond 108., op. 7., od. zb. 427.

V. FEJEZET. CSEHSZLOVÁK SZOCIÁLPOLITIKA

5.1. Csehszlovákia szociálpolitikája 1918-1938 között

A háború után a szociálpolitika egésze egy olyan összetett időszakon ment keresztül, amikor a munkások, parasztok, háborús veteránok egy részének forradalmi hangulatával szemben kerestek módszereket és eszközöket, miközben megpróbálták gyengíteni a társadalomban meglévő társadalmi feszültségek okait. A szociális jóléti minisztériumnak, amely az 1917 októberében létrehozott hasonló osztrák minisztérium folytatása volt, és amelyet nagyrészt a szociáldemokrata párt vezetett, számos olyan kérdést kellett megoldania, amelyet a megelőző monarchikus időszakban elhanyagoltak. Ezek az új állam első hónapjaiban rendkívül bonyolultak voltak, és a háborús iparról a békeidőben történő termelésre való áttérés okozta általános gazdasági felfordulás, az ellátások folyamatos összeomlása, az árak növekedése, a leszerelési válság a magas munkanélküliség, a hadirokkantak szegénysége, a szociális biztonság formájának csökkenése, lakáshiány és az általános morális hanyatlás jellemezte az egész társadalmat.⁹³

Az első köztársaság kezdeti szociálpolitikai tevékenységének jellegzetes megnyilvánulása volt az állami jóléti és az önkéntes (ma úgy mondanánk, humanitárius vagy jótékonyági) szektor közötti együttműködés. Az állam tudatosan számolt ezzel a kapcsolattal elképzeléseiben és terveiben, a közigazgatás egyes feladatait közvetlenül az önkéntes szervezetekre bízta. E szociális tevékenységek közül sokat önkéntesek végeztek, ami azt jelenti, hogy az államnak nem kellett saját apparátust alkalmaznia erre a célra. E munka anyagi forrásait állami támogatásokból (a Szociális Jóléti Minisztérium, az Egészségügyi Minisztérium, az Igazságügyi Minisztérium), különböző intézmények (bankok, építési társaságok stb.) adományaiból, valamint számos kulturális oktatási és gyűjtési tevékenységből nyerték.⁹⁴

Közvetlenül az első Csehszlovák Köztársaság megalakulása után minden vezető cseh politikus, közgazdász és üzletember a teljes gazdasági függetlenséget jelölte meg prioritásként

⁹³ Čapka, F. (2017). The Essence of State Social Policy in Czechoslovakia in the Years of the First Republic (1918–1938). Czech-Polish Historic and Pedagogical Journal 9/1, 20.

⁹⁴ Bráň's works were published in five volumes by Gruber, J. – Horáček, J. (1913–1924). Spisy, I–V. Praha.

a gazdaság szempontjából. Ehhez szorosan kapcsolódott a szociális légkör, amely a politikai pártok hatáskörébe került, amelyek elsősorban a munkások nevében léptek fel.⁹⁵

A hadiipar és a hadsereg leszerelése a legfontosabb kérdések közé tartozott, amelyekkel az új államnak a lakosság szociális védelme terén szembe kellett néznie. Ez rengeteg munkás elbocsátását és a munkanélküliség növekedését eredményezte. Ennek eredményeként 1908. december 10-én a 63. számú törvény megteremtette az állami költségvetésből fizetett segélyt. 1918 végére bevezették a 8 órás munkanapot és a 48 órás munkahetet, valamint megtiltották a 14 év alatti gyerekek foglalkoztatását, és csak a 16 éven felüli férfiak dolgozhattak éjszaka. E tekintetben Csehszlovákia megelőzött számos fejlett országot, amelyek csak 1919-es washingtoni konferencia után vezették be a 8 órás munkanapot.⁹⁶ 1918 végére létrehozták a Népellátási Intézetet (a későbbi Élelmezésügyi Minisztériumot), és Prágában létrehozták az Általános társadalombiztosítással foglalkozó központi hivatalt. Az államhatalom egyes elemei, mint például a törvényhozás, a végrehajtó és a bírói hatalom, elkezdtek részt venni az állami politika kialakításában és végrehajtásában. Különösen fontos szerepet játszott a Nemzetgyűlés, amely a főbb jogalkotási intézkedéseket fogadta el és engedélyezte az állami költségvetést. A szakszervezetek, ahogyan az már korábban is szokás volt, megvédték tagjaik érdekeit mind a társadalmi, mind pedig szakmai keretek között.⁹⁷

A következő években az állam szociálpolitikája tovább bővült. Először is elfogadták a 199 sz. 1919. évi törvényt a rokkant volt katonák jóléti ellátásának megszervezéséről, majd 268 sz. 1919. évi törvényt a (balesetbiztosításról), amely az egészségbiztosítást minden munkavállaló számára elérhetővé tette, beleértve a mezőgazdasági dolgozókat is. 1920-ban törvényt fogadtak el a hadirokkantak nyugdíjáról. 1921-ben pedig, a fizetett szabadság bevezetéséről 1921. július 1-jén fogadták el, kezdetben a bányászokra, majd az 1925. április 3-i törvény révén a többi munkavállalóra.⁹⁸

5.2. A háborús veteránok szociálpolitikája és helyzete

A csehszlovák államra nagy nyomás nehezedett, hogy kezelje az otthoni helyzetet és újra integrálja a megalázó háborús tapasztalatoktól, valamint a háború utáni első évek

⁹⁵ Čapka, F., Journal 9/1, 21.

⁹⁶ Skoch, J. (1928). International Labor Organization and Czechoslovakia. Prague, 55-56

⁹⁷ Čapka, F., Journal 9/1, 24.

⁹⁸ Čapka, F., Journal 9/1, 25.

ingadozásától megrendült társadalmat, mivel Csehszlovákiáról, min stabilitás és a demokrácia szigetéről kialakított külső képet kellett fenntartani. A szociálpolitika kritikus szerepet játszott ebben a kísérletben. Olyan lépéseket fejlesztett tovább és harmonizált, amelyeket már a monarchia is végrehajtott.⁹⁹

A közvetlen háború utáni években azonban az állam csak előzetes lépéseket tehetett, és jövőbeli javulást ígért, ahelyett, hogy egyszerre ez kifinomult szociálpolitikai rendszert vezetett volna be. A nagyszámú leszerelt katona hazatérésére számítva az állam 1918 decemberében ideiglenes munkanélküli-kártalanítást dolgozott ki. A közvetlen háború utáni időszakban a folyamatos élelmiszerelosztás, a lakbérellenőrzés és a lakáskiutalás szintén hozzájárult a zavaros társadalmi viszonyok enyhítéséhez. A későbbi kezdeményezések, mint például a nyolcórás munkanap, valamint a baleset- és egészségbiztosítás reformja (a reform 1925-ben fejeződött be a kötelező egészség-, baleset- és öregségi biztosítás új rendszerével), az állam új modernizációs mentalitását tükrözte.¹⁰⁰

Az államnak különös figyelmet kellett fordítania egy csoportra: a háborús veteránokra, családtagjaikra és a gyászolókra. Több mint 1,4 millió cseh és szlovák, valamint 100 000 német vonult be a cseh földekről. A háborúból hazatért veteránok csoportja igen változatos volt. Többségük az Osztrák-Magyar Monarchia egyenruhájában harcolt. Nagyjából 110 000 katona azonban az antant oldalán harcolt a központi hatalmak ellen a Csehszlovák Légióban, amely főként az Oroszországban, Olaszországban, Franciaországban és Szerbiában hadifogságba esett cseh katonák soraiból alakult. További 10 000 férfi az orosz polgárháborúban harcolt a Vörös Hadsereg Tagjaként.¹⁰¹

Az 1919. áprilisi törvény sokak számára alapvető fontosságú volt. Több mint félmillió

„Háborús sérült”, sebesült veteránnak és az elesett katonák családtagjainak garantált nyugdíjat, függetlenül etnikai hovatartozástól vagy attól, hogy melyik hadseregben szolgáltak. Annak ellenére, hogy ezek a kifizetések a két háború közötti köztársaság legnagyobb állami szociális kiadását jelentették, messze nem voltak elegendőek. A legsúlyosabb rokkant

⁹⁹ Rákosník Jakub, Tomeš Igor: Sociální stát v Československu. Právně-institucionální vývoj v letech 1918-1992 [The Welfare State in Czechoslovakia: legal-institutional development 1918-1992], Prague 2012. An important figure for Czechoslovak social policy was the first minister of social care and former deputy of the Imperial Council in Vienna, Lev Winter (1876-1935).

¹⁰⁰ Jancík Drahomír: Pozemková reforma – nástroj nacionálního přerozdělení půdního fondu [Land reform - an instrument of national land redistribution] Prague 2011, pp. 275-337.

¹⁰¹ Jiri Hutečka: Kamarádi frontovníci. Maskulinita a paměť první světové války v textech československých c. a k. veteránů, in: Dějiny – teorie – kritika 11/2 (2014), pp. 231-265.

veteránok éves nyugdíja például 1920-ban Csehszlovákiában az átlagos éves fizetésnek mindössze egyharmadát tette ki.¹⁰²

A Csehszlovák légió tagjai a háborús veteránok között szokatlan csoportot képviseltek, akik különleges bánásmódban részesültek a törvényhozási intézkedések és egy egyedülálló szociális ellátórendszer révén. A háborús veteránokat nemcsak leszerelték, hanem a szociálpolitika és az egészségügyi ellátás révén be is integrálták a társadalomba. A veteránok társadalmi elfogadása legalább olyan fontos volt, mint az anyagi ellátásuk.¹⁰³

A veteránok többsége nem részesült állami juttatásokban, és a rokkantnyugdíj nem helyettesíthette a rendszeres fizetést. Ezért tűnt a szociális és állami elfogadás a legfontosabb intézkedésnek, mivel ez segített a veteránok egy fontos részét integrálni az új rendbe. Másrészt a veteránok potenciális lázadó csoportjai és szervezeteik szigorú állami ellenőrzése segített semlegesíteni azokat a volt császári katonákat, akiket nem lehetett „mentálisan” integrálni az új társadalomba.¹⁰⁴

1923 végére a csehszlovák szociális minisztérium 193 791 volt osztrák-magyar katonát minősített eléggé rokkantnak ahhoz, hogy jogosult legyen állami nyugdíjra. A tisztviselők 68 133 másik beadványt utasítottak el, vagy megállapították, hogy azok nem felelnek meg a szükséges 20%-os fogyatékosági kritériumnak. Ezek a számok nem tartalmazzák az osztrák-magyar tiszteket és hivatásos altiszteket, akiket a Honvédelmi Minisztérium más osztályba sorolt és másként kezelt. Ezen kívül összesen 10 345 csehszlovák légióst azonosítottak munkaképtelenné. Az első világháború következtében az 1920-as évek elején a köztársaság felnőtt férfi lakosságának mintegy 5%-a tartozott a testi vagy szellemi fogyatékosok közé.¹⁰⁵

Csehszlovákiában az áldozatok hierarchiájának legmagasabb fokát azok a férfiak foglalták el, akik a csehszlovák légióban szolgáltak. Mivel az állam szinte minden mást kizárva elismerte a legionáriusok áldozatvállalását, anyagi és társadalmi koncepciót, valamint társadalmi és kulturális javakat biztosítottak számukra. Maguk a légiós veteránok, mint a fenti számok is mutatják, csak egy töredékét képezték a harcoló veteránoknak az első köztársaságban.¹⁰⁶

¹⁰² Sustorova Radka: The Defeated in a Victorious State. Veterans of the Austro-Hungarian Army in the Bohemian Lands and Their (Re)mobilization in the 1930s, in: *Zeitgeschichte* 47/1 (2020), pp. 81-105.

¹⁰³ Cohen Deborah: The War Come Home. Disabled Veterans in Britain and Germany, 1914-1939, Berkeley et al. 2001

¹⁰⁴ Zückert Martin: Memory of War and National State Integration. Czech and German Veterans in Czechoslovakia after 1918, in: *Central Europe* 4 (2006), pp. 111-121, 115.

¹⁰⁵ Adam Luptak, John Paul Newman: Victory, Defeat, Gender, and Disability: Blind War Veterans in Interwar Czechoslovakia. *Journal of Social History*, Volume 53, Number 3, 2020, 604-619

¹⁰⁶ Adam Luptak, John Paul Newman, 2020, 607-619

VI. FEJEZET. BEREGSZÁSZ SZOCIÁLIS HELYZETE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN

Az első világháború súlyos gazdasági és politikai következményekkel járt a térség államaira nézve. Valamennyi közép-kelet-európai ország gazdasága 1918 végére az összeomlás szélére került. A fűtőanyag- és az általános élelmiszerhiány mellett a fizikai értelemben vett pusztítás, a humán erőforrás állományában bekövetkezett veszteségek, a pénzügyi káosz, a nemzeti valuták elértéktelenedése, valamint a fizetési mérleg nehézségek és a régiók egyes államaiban jelentkező belpolitikai instabilitás súlyosbította Kelet-Közép-Európa országainak helyzetét.¹⁰⁷ A felsorolt tényállás alól nem volt kivétel Csehszlovákia, így a terület részét képező Beregszász sem. Napjainkban a vonatkozó nemzetközi felmérések és szakirodalmi felmérések alapján Európa számos mutató szerint élen járt a társadalmi jólét és az igazságosság terén. A várható élettartam gyorsan nőtt az elmúlt évtizedekben, és a legtöbb ember elégedett munkakörülményeivel, munkakörülményeivel, munkaidejével és munkahelyi egészségvédelmével. Az idáig vezető út azonban nem volt könnyű.¹⁰⁸

A Nagy Háború és az azt követő évek nemcsak az állami keretek és a nemzetfejlődés nagy változásaihoz vezettek, hanem komoly társadalmi változásokhoz is, amelyek a társadalompolitikát is befolyásolták. Az új kihívások a megnövekedett jóléti igények formájában jelentkeztek - pl. nagyszámú gondozásra szoruló háborús sebesült. A háború okozta károk rekonstruálása, valamint nagy gazdasági világválság akadályozta jóléti politika fejlődését, azonban ennek ellenére a két világháború közötti időszakban a szociálpolitika korábban nem látott politikai területté vált. Elmondhatjuk, hogy a 19 század végén és a 20 század első felében a társadalombiztosítás azon ágai jelentek meg, a juttatások mellett, amelyek nem szigorúan a társadalombiztosítás részét képezték, hanem annak elveivel szorosan összefüggtek, - mint például az állami alkalmazotti nyugdíjak - ami Nyugat-európában a jóléti politika fő eszközévé vált a 20 században. A jóléti programok léte azonban

¹⁰⁷ Timothy Snyder: „Fekete föld”, Század Kiadó, Budapest, 2016

¹⁰⁸ Tóth Tibor: „Szociálpolitika nemzedékek távlatából – fókuszban a két világháború közötti Magyarország”
https://ajk.kre.hu/images/doc2021/glossa/2018V34/toth_tibor_szocialpolitika_nemzedek_tavlatabol_fokuszban_a_ket_vilagaboru_kozotti_magyarorszag.pdf (Letöltés: 2023. 04. 19.)

önmagában még nem árulja el azok társadalmi jelentőségét, így további jellemzőiket-például a lakosság milyen hányada részesedett a juttatásokból- is vizsgálni kell.¹⁰⁹

A háború a társadalomra nézve számos területen éreztette hatását, a megélhetés nehezebbé vált, nőtt a segélyre szorulóknak száma, bővült a segélyezettnek köre. Az 1919 óta Csehszlovák fennhatóság alá tartozó Beregszászban sem volt ez másképp. A források alapján 1923-1938 között 194 ember fordult pénzügyi segítségért a város vezetéséhez. A segélykérők között akadtak olyanok is akik, betegség miatt fordultak a vezetéshez segítségért, de arra is volt példa, hogy gyermeknevelés miatt, vagy éppen amiatt, mert nem tudták hozzátartozóikat saját erőből eltemetni, mint például György Daniella, aki férje temetéséhez kért pénzügyi segítséget. 6 további olyan esetről számol be a forrás, amikor a magánszemélyek, csak 1 havi támogatást kértek.¹¹⁰ A Nagy Háborút követően megnőtt az elszegényedett családok száma, ennek oka lehetett a családfő elvesztése, vagy a munkanélkülisége. A városban az 1930-as években megnőtt azoknak a száma, akik elszegényedés miatt fordultak a vezetéshez segítségért. 1930-ban a városvezetés felszólította a lakosságot, hogy gyűjtsenek a rászoruló családoknak. 1934-ben, pedig az elszegényedett családok gyermeki pénzügyi támogatást kaptak az iskola megkezdéséhez. Ez mellett számos polgár adta be a kérelmét időskori nyugdíj, rokkant nyugdíj, időskorral kapcsolatos juttatások, munkanélküli segélyek igénylésére.¹¹¹

Az első Csehszlovák Köztársaságban a rokkantaknak és az időseknek történő juttatások biztosításáról a 221/1924. sz. törvény gondoskodott. Igaz, hogy ennek a törvénynek nagy jelentőséget tulajdonítottak, amit az is bizonyít, hogy a Szociális Minisztériumban már 1921-ben szakértői bizottságot hoztak létre, amelynek az előkészítése volt a feladata. Új törvény a munkavállalók társadalombiztosításáról, amely tartalmazza a rokkantsági, öregségi, özvegyi és árvabiztosítás kiigazítását is. Ez a szakértői bizottság másfél évig dolgozott a javaslaton, majd vázlata 1923 júniusában került a képviselőház elé, de a törvény csak 1926. július 1-jén lépett hatályba.¹¹² E törvény szerinti juttatásokban Beregszász lakossága is részesült. Az első világháborút követően, 1919-ben Beregszász lakosságának a

¹⁰⁹ Tomka Béla: : „Szociálpolitika Magyarországon a világháborúk korában” http://epa.niif.hu/00400/00458/00586/pdf/EPA00458_korunk_2012_11_046-055.pdf (Letöltés:2023.04.19)

¹¹⁰KTÁL, Fond 108. op. 5 od. zb. 570.

¹¹¹ KTÁL, Fond 108. op. 5 od. zb. 570.

¹¹²Eva Dvoráčková : „Sociální zákonodárství za 1. ČSR” Bakalářská práce, 2018, Právnická fakulta Masarykovy univerzity obor Veřejná správa , Katedra dějin státu a práva, 49

létszáma meghaladta a 16 ezer főt.¹¹³ Amiből, 1923-1938 között a városban szám szerint 10 idős polgár részesült segélyben. Összesen 12 özvegy nyújtotta be a vizsgált időszakban kérelmét özvegyi támogatásra. 1923-ban pedig azok a gyermekek is részesültek anyagi támogatásban, akik a háború miatt elvesztették szüleiket.¹¹⁴

Rokkantak számára az állam szintén biztosított juttatásokat. Az első Csehszlovák Köztársaságban érvényben lévő 221/1924. sz. törvény azt a személyt tekintette rokkantnak, aki betegség vagy más testi-lelki fogyatékoság miatt, nem szándékosan, még a harmadát sem tudja keresni annak, mint egy azonos körzetben, hasonló képzettségű, testileg és lelkileg egészséges munkavállaló, az erősségeinek, képességeinek, képzettségének és korábbi foglalkozásának megfelelő munkával. A rokkantság tehát attól függött, hogy a biztosított képes-e elérni egy bizonyos jövedelmet.¹¹⁵ Beregszászban 8 személy nyújtotta be a helyi önkormányzóságnak rokkantnyugdíj kérelmét, ebből 1 ember kérvényét elutasították. 1932-ben a világháború miatt rokkanttá vált személyek nyugdíját ismeretlen okok miatt felfüggesztették, majd 1934-ben ismét újraindították.¹¹⁶

A munkanélküliség volt kétségtelenül az egyik legnagyobb probléma, amely a világháború befejezése után az első Csehszlovák Köztársaság stabilitását veszélyeztette. Ennek oka elsősorban a frontról visszatérő katonák miatti hirtelen és nagymértékű létszámnövekedés, de a békés termelésre való átállás nehézségei, az elégtelen nyersanyagellátás és az értékesítési nehézségek is. Így az új állam első feladata a hadiipar és a hadsereg fokozatos leszerelése volt, amely a munkaerőpiac alakulásától függően fokozatos elengedést feltételezett az elhelyezkedés érdekében.¹¹⁷ 1932-ben a Beregszászi városi tanács ülésének fő témája a munkanélküliek, valamint az elszegényedett lakosok megsegítésére irányuló juttatások megállapítása volt. Számszerű adatok nem állnak rendelkezésünkre, de források alapján több munkanélküli magánszemély adta be kérelmét munkanélküli segélyre 1932, 1934 és 1936

¹¹³Szakál Imre: „A csehszlovák hatalomátvétel Beregszászban az első világháborút követően” Forrás: http://real.mtak.hu/93074/1/kozoktatás_2016_2.pmd.pdf (Letöltés:2023.04.20.)

¹¹⁴KTÁL, Fond 108. Op. 5 Od. Zb. 570.

¹¹⁵Eva Dvoráčková: „Sociální zákonodárství za 1. ČSR” Bakalářská práce, 2018, Právnická fakulta Masarykovy univerzity obor Veřejná správa, Katedra dějin státu a práva, 49

¹¹⁶KTÁL, Fond 108. Op. 5 Od. Zb. 570.

¹¹⁷Eva Dvoráčková: „Sociální zákonodárství za 1. ČSR” Bakalářská práce, 2018, Právnická fakulta Masarykovy univerzity obor Veřejná správa, Katedra dějin státu a práva, 37

folyamán. 1935-ben a munkanélküliek segély formájában cukrot kaptak az önkormányzattól.¹¹⁸

A tartományok, járások, körzetek, önkormányzatok és más állami vállalatok minden alkalmazottja általános értelemben közalkalmazottnak számított. Az első Csehszlovák Köztársaság létrejötte után létrejötte után a nyugdíjellátást, a 103/1926 sz. törvény szabályozta. A legalacsonyabb éves végkielégítés összege 6600 CZK volt, abban az esetben, ha a munkavállalónak meg volt a munkában eltöltött 12 éve és 8100 CZK ezen időszak felett. Az érdemes altisztek és rendőrök összegét évek szerint osztályozták, 4800 CZK-tól (12 év szolgálat esetében) 7800 CZK-ig (23. év szolgálat esetében). Az összeget házas tisztviselők esetében 1200 CZK-val, növelték.¹¹⁹ Beregszász városában 1923-1938 között 26 személy adta be kérelmét időskori nyugdíj igénylésére.¹²⁰ Az özvegyi nyugdíj 6600, illetve 6000 CZK között mozgott.¹²¹ A városban lakók közül 12 személy kapott özvegyi nyugdíjat, a legtöbbet férjüket az első világháborúban veszítették el.¹²²

¹¹⁸ KTÁL, Fond 108. Op. 5 Od. Zb. 570.

¹¹⁹ Eva Dvoracková: „*Sociální zákonodárství za 1. ČSR*” Bakalářská práce, 2018, Právnická fakulta Masarykovy univerzity obor Veřejná správa, Katedra dějin státu a práva, 56

¹²⁰ KTÁL, Fond 108. Op. 5 Od. Zb. 570.

¹²¹: Eva Dvorackova „*Sociální zákonodárství za 1. ČSR*” Bakalářská práce, 2018, Právnická fakulta Masarykovy univerzity obor Veřejná správa, Katedra dějin státu a práva, 56

¹²² KTÁL, Fond 108. Op. 5 Od. Zb. 570.

VII. FEJEZET. AZ I. VILÁGHÁBORÚ MARADANDÓ ÖRÖKSÉGE BEREGSZÁSZBAN.

Az 1914-től 1918-ig tartó több millió emberéletet követelt, és mély nyomot hagyott az érintett nemzetek kollektív emlékezetében. Az első világháborút követően a gyász és az emlékezés soha nem látott mértékű kiáradása következett be.¹²³ A háborúban elesett, eltűnt katonák emlékére hozzátartozók, családtagok, rokonok emlékműveket kezdtek állítani. Már másfél évvel az első világháború kitörése után, amikor egyre sűrűbben érkeztek haza a hősi halálról szóló értesítések, felmerült a szervezett formában történő tisztelgés a hősök emléke előtt.

Miközben a világ a veszteségek és a pusztítás mértékével küzdött, az emlékművek az emlékezés kézzelfogható szimbólumaivá váltak, amelyek tisztelgtek az áldozatok előtt, és biztosították, hogy az elesettek emléke generációkon keresztül fennmaradjon. Ezek az emlékművek, amelyek világon szétszóródtak, megrendítően emlékeztetnek a háború emberi áldozataira és a békére való törekvés fontosságára.¹²⁴

Az első világháborúnak szentelt emlékművek formájukban és funkciójukban nagyon különböznek, de mindegyiknek közös a célja: megemlékezni a konfliktus emberi során elvesztett életekről és elszenvedett szenvedésekről. A nagyvárosokban található nagyszabású emlékművektől a kisvárosokban található szerény emléktáblákig minden emlékmű az áldozatvállalás és kitartás történetét meséli el. Az emlékművekben megtestesülő szimbolika gyakran tükrözi a kor uralkodó érzelmeit, a becsület, a kötelesség és a hazaszeretet témáit.¹²⁵

Ezen túlmenően ezen emlékművek helyszínei szimbolikus jelentőséggel bírnak. Némelyikük a nyüzsgő városok szívében található, és a nemzeti megemlékezésnek és események fókuszpontjaként szolgál, csak úgy, mint az Országos Hősi-emlékmű, amely a világháborúban elesett beregszásziaknak állított emléket, s egyúttal országzászló is volt. Mások a csendes vidéki környezetben találhatók, nyugodt helyet kínálva a szemlélődéshez és emlékezéshez. Elhelyezkedésüktől függetlenül ezek az emlékművek a kollektív gyász és emlékezés fizikai megnyilvánulásai, biztosítva, hogy az első világháború emléke megmaradjon a köztudatban.¹²⁶

¹²³ Hatalmi emlékezés. In: Emlékek a hadak útja mentén II- avagy hadtörténelem, kegyelet és társadalom. Szerk. Dr. Ravasz István. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2007. 13.

¹²⁴ Gyáni Gábor: A történelem mint emlék(mű). Kalligram, Budapest, 2016.156.

¹²⁵ Gyáni Gábor: A történelem mint emlék(mű). Kalligram, Budapest, 2016.156.

Mielőtt belemerülnénk az első világháborús katonáknak és veteránoknak szentelt beregszászi emlékmű történetébe, fontos megjegyezni, hogy a helyszín, a Kossuth tér jelentős történelmi eseménynek volt tanúja. 1938. november 2-án Magyarország a bécsi döntés értelmében visszakapta Csehszlovákiától területének magyar többségű lakossággal rendelkező részét, így Beregszászt is. Ezt követően 1938. november 9-én a Magyar Honvédség bevonult Beregszászba, ahol a főtéren összegyűlt polgárok köszöntötték az érkező katonákat.¹²⁷

A városi tanács 1941. június 13-án véglegesítette az első világháborúban elesettek tiszteletére felavatandó köztéri emlékmű terveit. A képviselő testület véghatározatában a következő döntések szerepeltek:

1. *„Az Országzászló és a Hősök emlékműve egyesített megoldásban, azaz egy építménykeretben valósítandó meg.*
2. *Az egyesített emlékmű a bemutatott terv szerint parkosítandó Kossuth téren helyezendő el, még pedig a térnek a Nagybazár kupolás közepe előtti részen, pár méternyire a gyalogjárótól, a Nagybazár, illetve a Kossuth tér északi-déli, református templomot magába foglaló oldala tengelyével párhuzamos tengellyel.*
3. *Kivitelezésre Varga Ferenc budapesti szobrászművésznak az országos Irodalmi és Művészeti Bizottság által is felülvizsgált és alkalmasnak talált tervét fogadja el a fenti szerv részéről előírt kisebb változtatásokkal, illetve kiegészítésekkel. A kivitelezésnél feltétlenül szem előtt tartandó az is, hogy a folyó háború beregszászi hősi halottainak a neve szintén megörökítendő legyen, majd az emlékművön.*
4. *Tervező szobrászművész szerzői díját, bejelentett anyagi igényét éppen nem tartva túlzottnak, valamennyi címen és egy összegben 800 pengőben állapítja meg és annak kifizetésére a polgármester a jóváhagyás bevétele előtt felhatalmazza. Ezen összegből Varga Ferenc szobrászművész Budapest VI. Lendvai utca 3. földszint 500/ ötszáz/ pengő és Erdős László György építőművész Budapest VII ker. Baross tér 14 III. em. 21. 300/háromszáz/ pengő utalandó ki.*

¹²⁶ Gyáni Gábor: A történelem mint emlék(mű). Kalligram, Budapest, 2016.157.

¹²⁷ Dalmay Árpád: Beregszász – Erzsébet királyné városa, Romanika Bt., Budapest , 2022, 184.

5. *A tervezett emlékmű kivitelezése vállalatba adás útján oldandó meg. A versenypályázat, hogy az építkezés a jelen határozat jogérvényes jóváhagyása után megkezdhető legyen, az arra legalkalmasabb újságokban és szakközlönyökben azonnal meghirdetendő. Az a kegyeletes és hazafias gondolat, hogy a készülő emlékműbe a vármegye történelmi jelentőségű vár- és templomaiból egy-egy kő kerüljön...*¹²⁸

Eredetileg november 9-én a város felszabadulásának 3. évfordulójára tervezték a felavatását, azonban ez különböző okok miatt csak fél évvel később valósult meg.¹²⁹ *Kárpáti Magyar Hírlap* 1941. szeptember 22-ei száma arról számolt be, hogy az emlékmű alapkövét három hónappal később helyezték el, benne az alapító okirattal és az utókornak szánt üzenettel, amelyben többek között ez áll: *„Ennek az Országos Hősi-emlékműnek alapkövét s benne ezen sorokat az Úrnak 1941-ik, a trianoni rabságból történt boldog felszabadulásunk harmadik évében vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó országlása, dr. hubai Hubay Kálmán, polgármestersége idején, 1941 szeptember hó 16-án helyeztük el. (...)*

Ebben az üzenetben az egykor reá lelő utódainkat szeretettel intjük és kérjük: vérrel, munkával, ésszel, becsülettel-amennyiben ennek az emberöltőnek még nem sikerülne - támasszák fel és az idők végezetéig őrizték meg Nagymagyarországot.”¹³⁰

A Varga budapesti szobrászművész által tervezett emlékmű az I. világháborúban elesett beregszásziaknak állított emléket, s egyúttal országzászló is volt. Az emlékmű téglalap alakú alsó szintjére, a kegyeleti helyhez, az egyenest megszakító negyedköríves képcső vezetett. Nyolc lépcsőfok vezetett a központi elemhez, amely két részből állt. A komplexum közepén álló fehér tömb tövében egy nagy tábla hirdette: *„1914-1918”*.¹³¹ A falsík középpontjából előugrott az országzászló árbócrúdját tartó fehér kötömb. Az árkád fölötti részhez rögzítették a zászlóárbócot, amely kettévágta az emlékmű másik küldetésének dátumát: 1938. XI. 9. Az emlékmű jellegzetessége volt még a boltíves oszlopsor hátoldalán a latin nyelvű felirat: *„Dulce et decorum est pro patria mori”* (Édes és dicső dolog a hazáért meghalni).¹³²

A zászlót Kisvárdai Adorján szobrászművész adományozta Beregszásznak. Az oldalról a középső oszlophoz kapcsolódó *„szárny”* elemek mindegyikén felirat volt látható. Sajnos ezeknek a szövegeknek a tartalmát nem ismerjük és a megmaradt fényképek alapján sem tudjuk azonosítani. A központi fehér

¹²⁸ KTÁL, Fond 67. op. 8. od. zb.386.

¹²⁹ KTÁL, Fond 67. op. 8. od. zb.386.

¹³⁰ Dalmay Árpád: Beregszász – Erzsébet királyné városa, Romanika Bt., Budapest, 2022. 185.

¹³¹ Dalmay Árpád: Beregszász – Erzsébet királyné városa, Romanika Bt., Budapest, 2022. 185.

¹³² Dalmay Árpád: Beregszász – Erzsébet királyné városa, Romanika Bt., Budapest, 2022. 186.

tömböt két szürke gránitból készült rész szegélyezi, mindegyik három boltíves.¹³³ Ezek oszlopaiba egy-egy követ illesztettek Bereg vármegye váraiból, régi templomaiból: Rákóczi beregszászi Bocskor nevű szőlőjéből, a munkácsi vár falából, a kismuzsalyi romtemplomból, a vámosatyai várromból, a kovászói várból, az első világháborúban elesett honvédek vereckei temetőjéből.¹³⁴

Annak ellenére, hogy az elesett hősök névsorának összeállítását hossza előkészületek előzték meg, végül az nem került fel az emlékfalra.

A létesítmény megépítéséhez szükséges pénzösszeg összegyűjtéséhez a város polgármestere adományokat kért a helyiektől, különösen a Bereg környéki magyar közösséget szólította meg. A háborús évek okozta kihívások ellenére a szükséges összeg összegyűlt, és az emlékmű elkészült. A leleplezési ünnepség azonban elsősorban a piactér áthelyezése és a tereprendezési feladatok miatt késett. A beregszászi hősök előtt tisztelgő nagyszabású emlékmű elkészítése mintegy 20 000 pengő költséggel járt.¹³⁵

A nagy jelentőségű felavatásra 1942.május 31-én került sor. Polgári Miklós, a gimnázium volt igazgatója által rendezett esemény Beregszász történetében jelentős mérföldkőnek számított, hiszen ekkor avatták fel a város első köztéri emlékművét. A központi térre tömegeket vonzó egész napos programsorozat ezeket ragadott magával. A jeles résztvevők között ott volt Dr. Patkay Tibor államtitkár, a honvédelmi és belügyminisztérium küldöttei, számos parlamenti képviselő, valamint a város és a régió prominens méltóságai.¹³⁶

Beszédet mondott Dr. Polchy István kormányfőtanácsos, Dr. Patkay Tibor, Fekésházy Zoltán alpolgármester és Dr. Hubay Kálmán, Beregszász polgármestere. A beszédek között zenei előadások és szavaltatok váltották egymást. Dr. Csernyánszky Imre vezetésével Kisvárdai küldöttsége nemzeti zászlóval ajándékozta meg Beregszászt. A koszorúzási ünnepségen közel negyven hivatal, egyesület és társaság vett részt.¹³⁷

¹³³ Dalmay Árpád: Beregszász – Erzsébet királyné városa, Romanika Bt., Budapest, 2022. 186.

¹³⁴ Dalmay Árpád: Beregszász – Erzsébet királyné városa, Romanika Bt., Budapest, 2022. 187.

¹³⁵ Dalmay Árpád: Beregszász – Erzsébet királyné városa, Romanika Bt., Budapest, 2022. 189.

¹³⁶ Dalmay Árpád: Beregszász – Erzsébet királyné városa, Romanika Bt., Budapest, 2022. 190.

¹³⁷ Dalmay Árpád: Beregszász – Erzsébet királyné városa, Romanika Bt., Budapest, 2022. 190.

Sajnálatos módon a történelem fáradtságos napjainak és az első világháború elesett hőseinek tiszteletére emelt emlékmű, amely a beregi magyarság szívébe és lelkébe hivatott beivódni, csak három évig állhatott. Az 1944-es rendszerváltást követően lebontották. Egy I. világháborús emlékmű – különösen egy magyar emlékmű – jelenléte ütközött a szovjet diktatúra ideológiájával.¹³⁸

1945. elején ugyanezen a téren, a városlakók „önkéntes adomány” címen tett hozzájárulásaiból finanszírozva, megkezdődött a szovjet katonák tiszteletére emelt emlékmű építése. Szemtanúk beszámolói megerősítik, hogy az építők a korábban lebontott emlékműből származó faragott köveket használták fel. A gyorsan elkészült új emlékmű ma már a tér központi területét uralja, eltüntetve a magyar múltra emlékeztető régít. Ennek ellenére, vagy talán éppen ezért, a történelmi örökségüket ápoló beregszásziak még mindig tisztelettel és megbecsüléssel tekintenek a hősök emlékművére.¹³⁹

¹³⁸ Dalmay Árpád: Beregszász – Erzsébet királyné városa, Romanika Bt., Budapest , 2022. 191.

¹³⁹ Dalmay Árpád: Beregszász – Erzsébet királyné városa, Romanika Bt., Budapest ,2022. 191.

ÖSSZEGZÉS

Az első világháború utóhatásai kitörölhetetlen nyomot hagytak Európa társadalmaiban, különösen azokon az egyéneken, akik a harcok fizikai és lelki sebeit viselték. Beregszász a gazdasági instabilitás, a társadalmi felfordulás és a változó politikai viszonyok háttérében élte meg a két világháború közötti viharos időszakot. Ez a dolgozat az első világháborús veteránok és rokkantak életét vizsgálja Beregszászban a két világháború közötti időszakban, megvilágítva tapasztalataikat, kihívásaikat és a nyomorúságukra adott társadalmi válaszokat.

Munkám első fejezete az első világháború széleskörű társadalmi következményeit vizsgálja, beleértve az egyénekre, családokra és közösségekre gyakorolt mélyreható hatásokat. Ebben a fejezetben szót ejtettem az élelmzési változásokról, a hadigondozásról, a szociális intézkedésekről, az egészségügyről és végül, a munkával kapcsolatos változásokról.

Második fejezetben a hangsúly Északkelet-Magyarország két világháború közötti gazdasági és társadalmi közegére helyeződik át. A régió gazdasági küzdelmeit, a társadalmi átalakulásokat, valamint a hazatérő veteránok és családjaik előtt álló kihívásokat vizsgálva ez a fejezet megteremti az alapot Beregszász sajátos kontextusának megértéséhez.

A harmadik fejezet részletes képet ad Beregszászról a két világháború közötti időszakban, megvizsgálva annak demográfiai, gazdasági és politikai jellemzőit. Megvizsgálja a város egyedi helyzetét a tágabb regionális kontextusban, és előkészíti a terepet a következő fejezet számára, amely a veteránok tapasztalatait vizsgálja.

A negyedik fejezet személyes beszámolókra, levéltári forrásokra és történelmi feljegyzésekre támaszkodva a Beregszászba visszatérő I. világháborús veteránok első kézből származó élményeit tárja fel. Felfedezi fizikai fogyatékossággal, a pszichológiai traumával, a civil életbe való visszailleszkedéssel és a háborús szolgálatukkal kapcsolatos társadalmi hozzáállással való találkozásukat.

A veteránok és rokkantakszükségleteire adott kormányzati válaszra összpontosítva az ötödik fejezet a két világháború közötti időszakban, Csehszlovákiában végrehajtott szociálpolitikát vizsgálja. Értékeli a támogatási rendszerek, a nyugdíjrendszerek és a rehabilitációs erőfeszítések hatékonyságát, amelyek célja a háborúban megsérült személyek, köztük a Beregszászban élők megsegítése volt.

A korábbi fejezetekben lefektetett kontextuális alapokra építve a hatodik fejezet a két világháború közötti Beregszász társadalmi szerkezetének árnyalt elemzését nyújtja.

Az utolsó fejezet az I. világháborúról való megemlékezést vizsgálja a beregszászi községeken belül, az elesett katonáknak szentelt emlékmű építésére és jelentőségére összpontosítva. Ez a fejezet a nyilvános emlékezet és az emlékezés gyakorlatának feltárásán keresztül megvilágítja a

háborúnak a beregszásziak kollektív tudatára gyakorolt tartós hatását.

РЕЗЮМЕ

Наслідки Першої світової війни залишили незгладимий відбиток на європейських суспільствах, особливо на людях, які несли фізичні та психологічні шрами бойових дій. На тлі економічної нестабільності, соціальних потрясінь та мінливих політичних обставин Берегово пережило неспокійний період між двома світовими війнами. Цей нарис досліджує життя ветеранів та інвалідів Першої світової війни в Берегові між двома світовими війнами, проливаючи світло на їхній досвід, виклики та соціальну реакцію на їхню долю.

У першому розділі моєї роботи розглядаються широкі соціальні наслідки Першої світової війни, включаючи глибокий вплив на окремих осіб, сім'ї та громади. У цьому розділі я обговорюю зміни в постачанні продовольства, військовій допомозі, соціальних заходах, охороні здоров'я і, нарешті, зміни у сфері праці.

У другому розділі фокус зміщується на економічний і соціальний контекст Північно- Східної Угорщини між двома світовими війнами. Розглядаючи економічні труднощі регіону, соціальні трансформації та виклики, з якими стикаються ветерани та їхні сім'ї, що повертаються, цей розділ закладає основу для розуміння специфічного контексту Берегова.

Третій розділ дає детальну картину Берегова в період між двома світовими війнами, досліджуючи його демографічні, економічні та політичні характеристики. У ньому розглядається унікальне становище міста в ширшому регіональному контексті та створюється підґрунтя для наступного розділу, в якому досліджується досвід ветеранів.

Четвертий розділ спирається на особисті свідчення, архівні джерела та історичні записи, щоб дослідити безпосередній досвід ветеранів Першої світової війни, які повернулися до Берегова. У ньому досліджуються їхні зустрічі з фізичною інвалідністю, психологічними травмами, реінтеграція в цивільне життя та ставлення суспільства до їхньої служби у воєнний час.

Зосереджуючи увагу на реакції уряду на потреби ветеранів та людей з інвалідністю, п'ятий розділ розглядає соціальну політику Чехословаччини між двома світовими війнами. У ньому оцінюється ефективність схем підтримки, пенсійних систем та

реабілітаційних заходів, спрямованих на допомогу пораненим у війні, в тому числі й тим, хто жив у Берегові.

Спираючись на контекстуальні основи, закладені в попередніх розділах, шостий розділ містить детальний аналіз соціальної структури міжвоєнного Берегова.

У заключному розділі розглядається вшанування пам'яті про Першу світову війну в берегівській громаді, з акцентом на спорудженні та значенні меморіалу загиблим солдатам. Через дослідження громадської пам'яті та комеморативних практик цей розділ проливає світло на довготривалий вплив війни на колективну свідомість мешканців Берегова.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉKE

I. PUBLIKÁLATLAN FORRÁSOK

1. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Fond 108: A világháború résztvevőinek kérdőívei, 1935-1937
2. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Fond 108: Szociális ellátás, 1923-1938

II. MONOGRÁFIÁK, SZAKKÖNYVEK

3. Bódy Zsombor: Magyarország társadalomtörténete a két világháború között. A PPKE BTK társadalomtudományi BA szakok jegyzete. Budapest, 2013.
4. Botlik József, Dupka György: Ez hát a hon... Mandátum-Universum, Budapest-Ungvár, 1991
5. Cieger: A Bereg megyei politikai elit a dualizmus időszakában = Levéltári Évkönyv , szerk. NAGY Ferenc, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza, 1997
6. Cohem Deborah: The War Come Home. Disabled Veterans in Britain and Germany, 1914-1939, Berkeley et al. 2001
7. Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. Fejezetek Beregvidék történelmi múltjából. PoliPrint, Ungvár, 2004
8. Dalmay Árpád: Beregszász – Erzsébet királyné városa, Romanika Bt., Budapest , 2022.
9. Dupka György: A nagy háború emlékezete Kárpátalján 1914 2018. Ungvár – Budapest, 2018
10. Egresi Katalin: Szociálpolitika Magyarországon, Nézetek, programok és törvények 1919 – 1939, Napvilág Kiadó, Budapest, 2008.
11. Fedinec Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944 , Fórum Intézet –Lilium Aurum, Galánta–Dunaszerdahely, 2002
12. Fedinec Csilla, Vehes Mikola: Kárpátalja 1919-2009 történelem, politika, kultúra. Argumentum. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Ungvári Nemzeti Egyetem Politikai Regionalizmus Kutatóintézete. Ungvár-Budapest, 2010
13. Gyáni Gábor: A történelem mint emlék(mű). Kalligram, Budapest, 2016.
14. Hatalmi emlékezés. In. Emlékek a hadak útja mentén II- avagy hadtörténelem, kegyelet és társadalom. Szerk. Dr. Ravasz István. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2007

15. Jancik Drahomir: Pozemková reforma – nástroj nacionálního přerozdělení půdního fondu [Land reform - an instrument of national land redistribution] Prague 2011
16. Kiss László: Egészség és politika – az egészségügyi prevenció Magyarországon a 20. század első felében. Korall, 2004, (IV. évf.), 17. sz. 110-111.Bo
17. Kiss Ágnes: Magyar újságok Kárpátalján az első Csehszlovák Köztársaságban. Intermix Kiadó,2020
18. Molnár D. István: Perifériáról perifériára. Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig. MTA TK Kisebbségkutató Intézet. Kalligram. Budapest, 2018
19. Pik Katalin A szociális munka története Magyarországon (1817-1990). Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 2001
20. Rákosník Jakub/ Tomes Igor: Sociální stát v Československu. Právně-institucionální vývoj v letech 1918-1992
21. Skoch,J. (1928). International Labor Organization and Czechoslovakia. Prague
22. Szakál Imre: „Az első Csehszlovák köztársaság idősza (1918-1938)”. Kárpátalja története. Örökség és kihívások. Beregszász–Ungvár, 2021
23. Timothy Snyder : „Fekete föld”,Század Kiadó, Budapest, 2016
24. Zückert Martin: Memory of War and National State Integration. Czech and German Veterans in Czechoslovakia after 1918, in: Central Europe 4 (2006)

III. TUDOMÁNYOS TANULMÁNYOK ÉS SZAKCIKKEK

25. Adam Luptak, John Paul Newman: Victory, Defeat, Gender, and Disability: Blind War Veterans in Interwar Czechoslovakia. Journal of Social History, Volume 53, Number 3, 2020
26. Barna Boglárka (2019): A harci stressz kezelésének alternatívái a modern fegyveres küzdelmek fényében. Hadtudományi Szemle, 12(3).
27. Bráf's works were published in five volumes by Gruber, J. – Horáček, J. (1913–1924).Spisy, I–V. Prague.
28. Čapka, F. (2017). The Essence of State Social Policy in Czechoslovakia in the Years of the First Republic (1918–1938). Czech-Polish Historic and Pedagogical Journal 9/1

29. Eva Dvoráčková: „Sociální zákonodárství za 1. ČSR” Bakalářská práce, 2018, Právnická fakulta Masarykovy univerzity obor Veřejná správa , Katedra dějin státu a práva
30. Fialová Ludmila: První světová válka a obyvatelstvo českých zemí [World War I and the population of the Czech lands], in: Historická sociologie 2 (2014).
31. Jíří Hutečká: Kamarádi frontovníci. Maskulinita a paměť první světové války v textech československých c. a k. veteránů, in: Dějiny – teorie – kritika 11/2 (2014)
32. Šmidrikál Václav: The Defeated in a Victorious State. Veterans of the Austro-Hungarian Army in the Bohemian Lands and Their (Re)mobilization in the 1930s, in: Zeitgeschichte 47/1
33. Šustorova Radka: The Struggle for Respect: The State, World War One Veterans, and Social Welfare Policy in Interwar Czechoslovakia, in: Zeitgeschichte 47/1 (2020)
34. Szépirodalom megfigyelő, Irodalmi, kritikai, szemlésző folyóirat; Szakál Imre: Gondolatok Beregszász elmúlt másfél száz évéről, Budapest

IV. DIGITÁLIS ADATBÁZISBÓL ÉS VILÁGHÁLÓRÓL FELHASZNÁLT ANYAGOK

35. Badok Gergely: „Háborús hétköznapiak-mindennapi élet az első világháborús Magyarországon”. Forrás: <https://www.clioinstitute.hu/single-post/2018/05/15>
36. Szűcs László: Poszttraumás stressz: amikor „elakad a lemez” <https://honvedelem.hu/hirek/hazai-hirek/poszttraumas-stressz-amikor-elakad-a-lemez.html>
37. Dr. Weinoffer Judit: A katona-egészségügy szerepe a rehabilitáció XX. századi fejlődésében. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2017. <https://nkerepo.unke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12378/ertekezes.pdf;jsessionid=B925F36F91FAD35CAA8B34457BAFB4F3?sequence=1>
38. 1914. évi L. törvénycikk a háború esetére szóló kiviteles intézkedésekről alkotott 1912: LXIII. törvénycikknek és a hadiszolgáltatásokról szóló 1912: LXVIII. törvénycikknek Kiegészítéséről
39. Fedinec Csilla: „A kárpátaljai fejlődés sajátosságai a két világháború között”. Forrás <https://core.ac.uk/download/pdf/42925229.pdf>
40. Kocsis Károly: „A népesség változó arculata a mai Kárpátalja területén”. Forrás: http://www.mtafk.hu/konyvtar/kiadv/etnika/ethnicMAP/003_session_h.html (

41. Kosztó Gyula: *„Beregszász és vidékének vészterhes hónapjai, a proletárdiktatúra és az elcsatolás időszaka (1918–1920)”* Forrás: https://www.archivnet.hu/beregszasz-es-videkenek-veszterhes-honapjai-osszeomlas-proletardiktatura-es-az-elcsatolas-idoszaka-0#_ftn5
42. Molnár József, Molnár D. István: *„Kárpátalja népessége és magyarsága”*. Forrás: <https://kmksz.com.ua/karpatalja/demografia/>
43. Suba János: Az Országos Hadigondozó Hivatal. Rendvédelem-történeti Füzetek, 2010, (XVIII. évf.), 21.sz. Forrás: [123.http://epa.oszk.hu/02100/02176/00007/pdf/RTF_21_123-139.pdf](http://epa.oszk.hu/02100/02176/00007/pdf/RTF_21_123-139.pdf)
44. Szakál Imre: *„Telepítéspolitika Kárpátalján a két világháború között”*. Forrás: <https://archivnet.hu/telepitespolitika-karpataljan-a-ket-vilaghaboru-kozott>
45. Tomka Béla: *„Szociálpolitika Magyarországon a világháborúk korában”* http://epa.niif.hu/00400/00458/00586/pdf/EPA00458_korunk_2012_11_046-055.pdf
46. Tóth Tibor: *„Szociálpolitika nemzedékek távlatából – fókuszban a két világháború közötti Magyarország”* https://ajk.kre.hu/images/doc2021/glossa/2018V34/toth_tibor_szocialpolitika_nemzedek_tavlatabol_fokuszban_a_ket_vilaghaboru_kozotti_magyarorszag.pdf